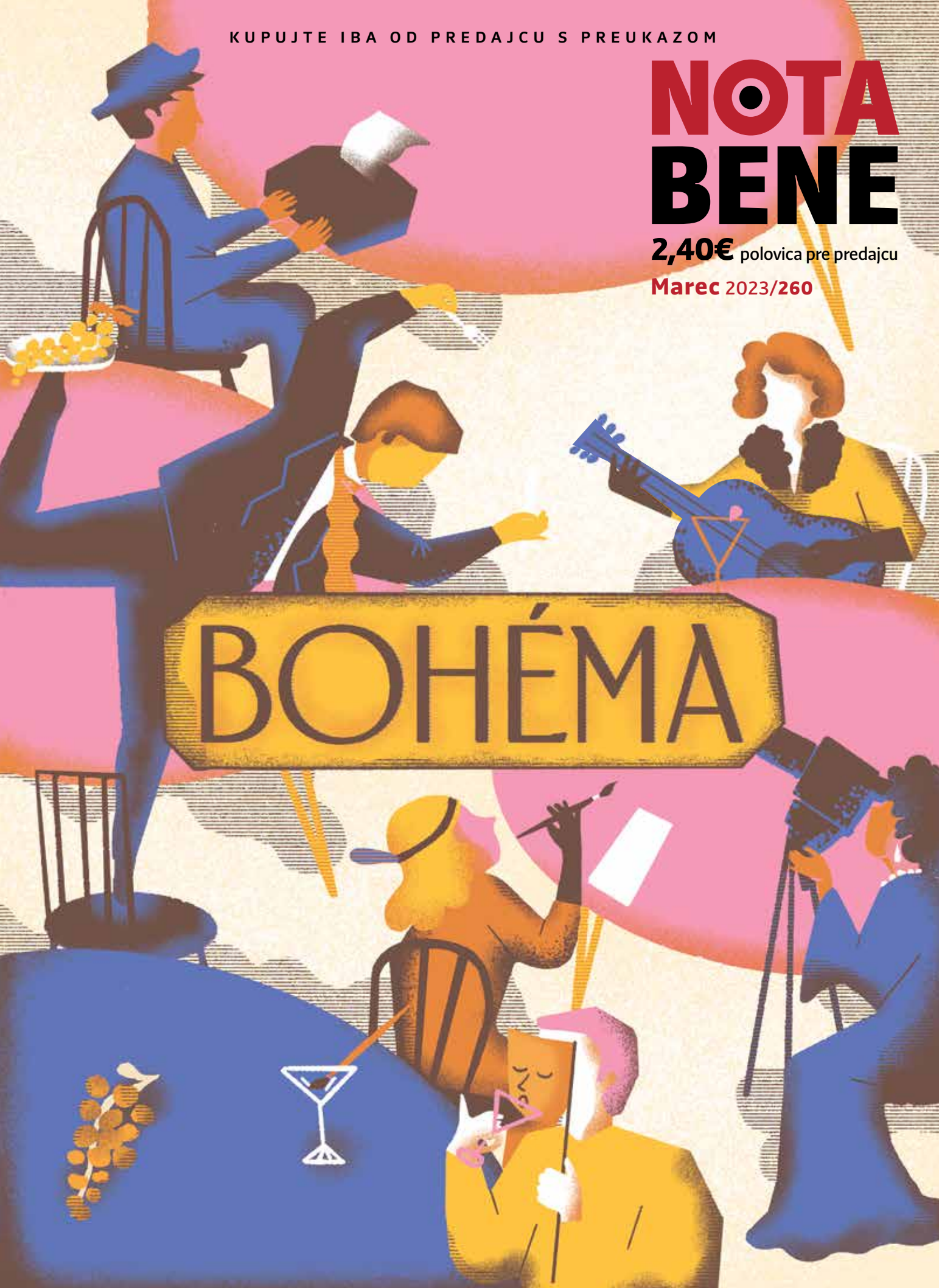

KUPUJTE IBA OD PREDAJCU S PREUKAZOM

NOTA BENE

2,40€ polovica pre predajcu

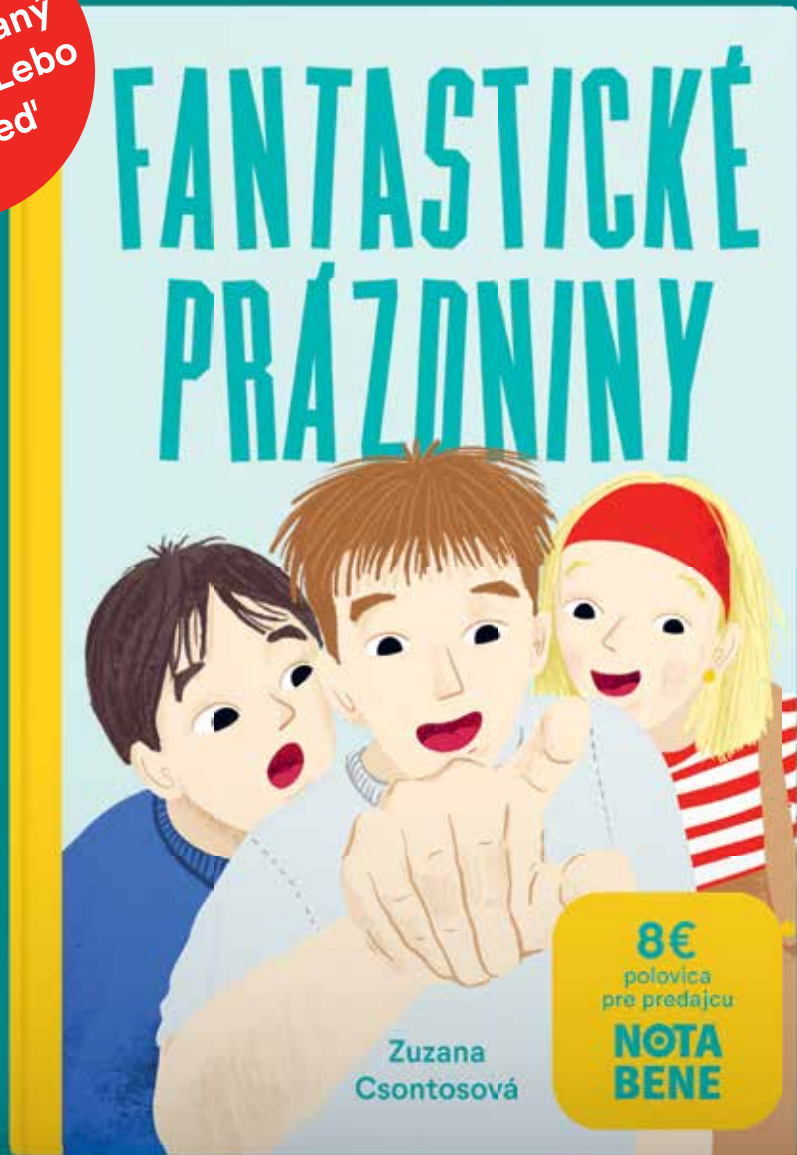
Marec 2023/260

Nová kniha Zuzany Csontosovej plná humoru, fantázie a dobrodružstva

Autorka
kníh *Zatúlaný
gombík a Lebo
medved'*

KÚPITE LEN U PREDAJCOV

NOTABENE

Vydanie knihy bolo realizované s finančnou podporou
Nadácie Slovenskej sporiteľne

Ilustrácia na obálke: Lucia Žatkuliaková

Rozhovor
Sadnúť si do plyšu

6

Reportáž
Zrastení so Štiavnicou

10

Téma
Nemá trieda

14

História
Zlatá generácia

22

Príbeh
Závislá na umení

25

Fenomén
Fabrika na sny

32

Pútnik
Na vlastné nohy

34

Veční tuláci

Nekonvenčný životný štýl, tvorivá duša, silné priateľské putá, no istá neukotvenosť v bežnej realite so stálym zamestnaním, hypotékou a štyrmi týždňami dovolenky do roka. Veční tuláci, ktorým nevadí, že nevedia, kde budú zajtra, ak tam budú so spriaznenou dušou a budú môcť písať, malovať, hrať, skladať hudbu, fotografovať... Takto si časť definícií predstavuje bohémov. Bohémsky životný štýl pomenovali prvýkrát v 19. storočí. Bohémami označovali spisovateľov, umelcov, hercov, muzikantov a novinárov, ktorí mali väčšinou hlboko do vrecka a nejako sa pretĺkali vo veľkých európskych mestách. Zdieľali neortodoxné názory, lásku chceli oslobodiť od pút konvencií, hovorili o slobode, dôležitosti jednotlivca, neznášali monarchov a sociálnu nespravodlivosť. Dobrovoľne si volili nestálosť príjmov pred zväzujúcou prácou.

Slovo bohéma máme vďaka Čechom. Vo Francúzsku boli Bohémi českí kočovní cigáni. Toto označenie začiatkom 19. storočia prischlo aj tulákom s prázdnyimi vreckami a hlavami plnými nápadov. Spisovateľ, básnik a dramatik Henry Murger, ktorý žil v parížskej Latinskej štvrti a za námet svojich diel si vyberal život nemajetných umelcov, napísal v kultovej knihe *Zo života parížskej bohémy*: „Bohémovia, o ktorých je táto kniha, nepatria k Bohémom, ktorých si spájame s lúpežníkmi a vrahmi. Neprišli ani spomedzi predvádzачov tancujúcich medvedov, hltáčov nožov, pouličných predavačov lósov a ďalších mysterióznych profesií, ktorých hlavným zamestnaním je nemať žiadnu prácu.“ O sto rokov neskôr definuje akademický slovník francúzskeho jazyka bohéma ako „človeka, ktorý žije tulácky, neriadený život bez zabezpečených finančných zdrojov a nestará sa, čo bude zajtra“.

Bohémov nájdeme v 19. storočí aj v iných krajinách. Počas občianskej vojny medzi Severom a Juhom v Spojených štátoch tak napríklad označovali vojnových korešpondentov. No bohémovia sú v našich predstavách aj v literatúre akosi stále spájaní s Parížom. S jeho štvrtami, ktoré pritiahli inšpiratívnych ľudí, a tí sa ovplyvňovali navzájom, aby mohli vzniknúť jedny z najlepších umeleckých diel. Dali Parížu tvár, ktorú dodnes obdivujú ľudia z celého sveta.

Realita života umelcov na voľnej nohe je často iná. Ak prepíšeš a prehýriš celé noci, ťažko budeš na druhý deň tvoriť. No je krásne nechať sa niekedy unášať romantickými predstavami. A príbehmi, ktoré sme vyrozprávali v tomto čísle NOTABENE.

Jana Čavojská, editorka

NOTA BENE

3 2023

Editoriál

3

„NOTA BENE JE PRE MŇA ZÁRUKOU LEPŠIEHO ŽIVOTA.“

Rudy patrí k predajcom, ktorí sú zaradení do programu Bývanie NOTA BENE. V rámci tohto programu už 6 rokov pomáhame predajcom nájsť domov v cenovo dostupných nájomných bytoch, ktoré sprostredkujeme od súkromných prenajímateľov a hlavného mesta. Aktuálne poskytujeme podporu 35 ľuďom v 26 bytoch.

2% POMÁHAJÚ AJ RUDYMU

NOVÝ ZAČIATOK

„Na ulici som bol desať rokov a takmer ma to stálo život. V nemocnici mi už skoro nedávali šancu, ale ja som vtedy pocítil obrovskú chuť žiť a vieru, že to dokážem. Urobil som hrubú čiaru za tým, čo bolo. Starám sa o svoje zdravie, dal som si spraviť krásne zuby. To všetko aj s pomocou NOTA BENE.“

SEBAÚCTA

„NOTA BENE je pre mňa zárukou lepšieho života. Aj vďaka nemu mám úctu sám k sebe. Cítim sa sebavedomejší, lebo predajom časopisu si zarobím na jedlo, lieky, nájomné. Dokážem sa o seba postarať. Budím sa s čistým štítom, lebo táto práca mi umožnila splatiť všetky dlhy.“

ŽIVOT PREDAJCU

„NOTA BENE mi dáva energiu a je mi oporou. Nemusím sa báť, že niečo nevyjde. Predaj časopisu je moja každodenná pracovná rutina. Mám stále predajné miesto pri Blumentáli a svojich zákazníkov – ľudí, ktorých mám rád a každý deň sa na nich teším. Oni to vedia a už tam na mňa čakajú.“

ĽUDIA

„Vždy som chcel pracovať s ľuďmi. Riadim sa heslom: Správaj sa tak, ako chceš, aby sa druhí správali k tebe. Svojich stálych zákazníkov zbadám už z diaľky. Pozdravíme sa, zaprajeme si pekný deň, a kým im príde spoj, krátko sa porozprávame. Navzájom sa pohladíme slovami.“

BÝVANIE

„Vďaka programu Bývanie NOTA BENE bývam v prenajatom byte, z ktorého mám nesmiernu radosť. Cítim sa tam veľmi príjemne. Je to neporovnateľné s ubytovňou, v ktorej som len živoril. Už nemusím mať strach, kde prespím. Navarím si, čo chcem a kedy chcem, a naozaj si to užívam. Rád experimentujem, vymýšľam nové recepty. Teraz si mám kde uložiť hrnce aj potraviny a nikto ma nenaháňa.“

PORADENSTVO

„Nad hrncami v kuchyni sa niekedy stretávam aj s mojou sociálnou pracovníčkou Rebekou. Popri varení preberieme všetko, s čím potrebujem poradiť. Rebeka mi pomohla napríklad založiť e-mail, učí ma vyhľadávať veci na internete, sprevádza ma k lekárom.“

PRÍTOMNOSŤ

„Teším sa z každého nového rána. Predstavujem si, čo príjemné ma v ten deň čaká: rozhovory a úsmevy, ktoré si vymeníme s mojimi zákazníkmi, varenie obľúbenej polievky vo vlastnej kuchyni, ale aj to, že na dverách prenajatého bytu vidím svoje meno. Vďaka NOTA BENE som sa malými krokmi dostal k veľkému cieľu a pokračujem ďalej.“

DARUJTE NÁM 2%

Údaje o prijímateľovi OZ Proti prúdu a popis ako postupovať nájdete na www.notabene.sk/dve-percenta.

Ak ste fyzická osoba (živnostník) alebo právnická osoba (firma), je potrebné doručiť daňové priznanie daňovému úradu elektronicky do **31. 3. 2023** a do tohto času aj uhradiť daň. Ak ste zamestnanec, je potrebné doručiť Vyhlásenie spolu s Potvrdením o zaplatení dane na príslušný daňový úrad do **2. 5. 2023**.

Sadnúť si do plyšu

Jana Čavojská

Dva sudy, tri dosky, dvaja herci a jedna vášeň vraj stačia na divadlo. Jeho úlohou nie je iba zabávať. Autorské divadlo hovorí o páľčivých a aktuálnych témach dneška.

Divadlo tisícročia nastavovalo spoločnosti zrkadlá. Čo v nich vidíme? V hre 24 o ruskej vojne na Ukrajine, utečencoch a Slovákoch možno nájdeme odpoveď na otázku, či sme naozaj takým privetivým a pomáhajúcim národom, za aký sa považujeme. Aj v iných autorských hrách uvidíme pri pohľade na javisko hlavne seba. Zamyslíme sa nad vlastnými postojmi. Takéto divadlo je blízke riaditeľke Divadla P. O. Hviezdoslava (DPOH) v Bratislave Valerii Schulczovej.

V DPOH mala nedávno premiéru tretia hra projektu Generácia Z, FANTOMAS. Celá trilógia je zameraná na mladého diváka a aktuálne témy, s ktorými sa v živote stretáva. Ako vznikla myšlienka takéhoto autorského projektu?

Vymyslela som ho počas pandémie. Bol lockdown, všetci sme sledovali veľa obsahu na internete a dostali sa ku mne výsledky veľkého sociologického prieskumu o generácii Z. V rámci celej Európskej únie skúmali postoje mladých k rôznym celospoločenským témam. Jedna z otázok bola, koho by si nechcel za suseda. Na Slovensku vyšiel úplne najhoršie liberálny demokrat. Horšie ako pravicový extrémista. Tak prišiel nápad na prvú z trojice inscenácií: Sused, ktorého nechcem. Prieskum ukázal, ako mladí ľudia nasávajú atmosféru zo svojho okolia. Vo svojich postojoch kopírujú rozdelenú spoločnosť. V niektorých témach sú ešte militantnejší než väčšina. Mojm cieľom bolo nájsť témy, ktoré by mohli túto generáciu scitlivovať. Uvedomila som si, že by bolo fajn, aby divadlo reflektovalo ich, a priamo nimi. Aby boli hlavnými aktérmi inscenácií. Ak sami sebe porozprávajú príbehy prameniace z ich skúseností, dokážeme lepšie otvoriť ich vnímanie témam, o ktorých chceme hovoriť.

Sused, ktorého nechcem bol o tolerancii. O čom hovoria ďalšie dve inscenácie?

Krása nevidaná je o genderovom scitlivovaní. Je odkazom aj našej strednej generácii o tom, ktoré zo svojich defektov projektujeme do dievčat od raného detstva. A FANTOMAS je o tom, ako sa orientovať v sieti hoaxov, dezinformácií a konšpiračných teórií. Slovo FANTOMAS je akronym občianskeho združenia Zvoľ si info, ktoré projekt s rovnakým ná-

zvom vymyslelo. Symbolizuje od F ako Fakty po S ako Strach, nástroje, ktoré používajú dezinformátori na zmenu verejného diskurzu, a spôsoby, ako sa im brániť. My sme na základe toho vytvorili inscenáciu, v ktorej sa cez osobné príbehy snažíme priblížiť konšpiračné peklo, ktoré na Slovensku máme.

Chodia mladí z generácie Z do divadla?

Do nášho CO krytu chodia. Myslím si, že je to pre nich omnoho atraktívnejší priestor ako klasické divadlo. Nie je tam plyš ani drevené obklady. Pôsobí to tam trochu punkovo. A témy, o ktorých hovoríme, sa ich naozaj bytostne dotýkajú. Včera sme mali generálku FANTOMASa. Na rozdiel od premiéry s jej protokolovým publikom tam boli mladí ľudia z generácie Z a naozaj sa s tými príbehmi identifikovali. Videli sa v nich alebo v nich videli svojich spolužiakov a kamošov.

Využívate na propagáciu takýchto predstavení medzi generáciou zomeroz netradičnejšie spôsoby, ako je klasický plagát?

DPOH bolo nejaký čas zatvorené a nové projekty len pripravujeme. Chcem robiť diskusie, streamy, moderované diskusie po predstaveniach týchto troch inscenácií. Už v tejto chvíli je iné to, že nemáme klasický tlačový bulletin, ale virtuálny na stiahnutie cez QR kód. Je to ekologické a zároveň bližšie mladému divákovi.

Nakoľko vstupovali do deja trilógie samotní protagonisti, herci, so svojimi nápadmi a skúsenosťami?

Do projektu sme neoslovili klasických interpretačných hercov, ale ľudí, ktorí majú potenciál si sami niečo napísať, majú už nastavený hodnotový rámec a boli pre mňa pri tvorbe inscenácie partnermi. V Susedovi, ktorého nechcem hrajú študenti vo veku 15 až 19 rokov, v Kráse nevidanej a FANTOMASovi je to kombinácia čerstvých absolventov a študentov. Takže sú už osobnostne vyformovaní. Vedia na základe osobnej skúsenosti vyrozprávať príbeh. Ja, dramaturgička, a režisér to celé vieme. Vieme, kam chceme inscenáciu dejovo doviesť, máme základný oblúk a vyplníme ho monológmi a dialógmi, ktoré si napíšu samotní herci alebo ktoré doplníme my na základe našich rozhovorov s nimi.

V každom prípade ide o autentickú výpoveď, pretavenú nami, režisérmi, do profesionálne pôsobiaceho príbehu.

Čo vás na takomto prístupe k divadlu najviac baví?

Desať rokov som žila v Česku a tam som si autorské divadlo vyskúšala. Síce v sebe nesie určitý kus neistoty, lebo neviete, či sa vám do premiéry vôbec podarí vytvoriť text, ale zároveň reflektuje tu a teraz. Aj súčasný autor, ktorý píše na zákazku divadla, sa vie vyjadriť k aktuálnej situácii. Ale ak si protagonisti napíšu monológ sami, ide o osobnú výpoveď. Na javisku nestoja len ako herci v nejakej postave. Sú tam sami za seba. Autenticnosť osobnej spovede má šancu viac sa diváka dotknúť. To je veľká výhoda autorského divadla. Zároveň ide o postdramatický žáner. Nerozprávame klasický príbeh. To si vyžaduje aj vyspelejšieho diváka. Musí sa vedieť zorientovať v spôsobe, akým mu príbeh ponúka.

Chce to odvalu, neprinášať na javisko osvedčené hry overených autorov, ale nové autorské projekty?

Chce to odvahu. Slovensko nemá tradíciu autorského divadla v kamených divadlách. Samozrejme, nezriaďovaná kultúra je plná divadelných subjektov, ktoré pracujú týmto spôsobom, mali sme tu Stoku a GUnGU. Ale väčšinový divák kamenných divadiel je zvyknutý na klasický typ inscenácií. Takže to chce odvahu. Ale zároveň je to cesta, ako priniesť divákovi témy, ktoré sa ho týkajú, ktoré on sám žije. A tým pádom sa ho viac dotknúť. Aj diváci sa zmietajú v postojoch, nastavujú si hodnoty, pohybujú sa v nejakých bublinách v našej rozdelenej spoločnosti, v tomto šialenstve, lebo táto doba je nejakým spôsobom vymknutá a šialená. Prostredníctvom takéhoto divadla majú šancu konfirmovať si vlastné postoje. Zistiť, že v nich nie sú osamotení.

Niekedy sa počas predstavenia vraj stane, že diváci doňho vstupujú poznámkami, niektorí dokonca odchádzajú. Je to pravda?

To sa vám stane aj na Shakespearovi. Poznám prípad z Nemecka. Klasické inscenovanie Schillera, všetci diváci majú aspoň poňatie, o čom je text, príde nejaká zásadná interpretácia a divák, ktorý s ňou nesúhlasí, sa postaví, povie, čo si myslí a odchádza.

To však chce diváka, ktorý má znalosť a vedomosti. Nielen drzosť vyrušovať a strhnúť na seba pozornosť.

Myslela som práve situáciu, keď v divákovi predstavenie vyvolá takú silnú emóciu, že cíti potrebu vyjadriť sa k téme.

To som osobne zažila len na Rodákoch v SND. Diváci občas niečo kričali z hľadiska.

V súvislosti s inscenáciami o kontroverzných spoločenských témach mi napadá, či ľudia, ktorí veria fake news, čítajú Rostasa a volia fašistov, vôbec chodia do divadla.

Občas tam aj oni zabľúdia. Už sa to stalo. Keď SND uvádzalo inscenáciu Natálka o popálenom rómskom dievčatku, dostávalo dokonca explicitné vyhrážky pravicovej extrémistickej scény. Na Rodákoch extrémisti tiež občas sedeli v hľadisku a boli schopní tlieškať absurdným veciam. Ostatní diváci na nich začali písať, vznikol dialóg. No ak aj do divadla nezabľúdia, je dôležité, že ľudia, ktorí vnímajú nebezpečenstvo pravicového extrémizmu, si aj vďaka divadelnej inscenácii potvrdia správnosť svojho postoja.

Prečo by mali divadlá reflektovať súčasné témy a nezaoberať sa len umeleckou interpretáciou?

Lebo divadlo je živá kultúra. Vzniklo práve preto, aby okrem toho, že divák môže zabaviť – čo je tiež dôležité – k nemu hovorilo o témach, ktorými spoločnosť žije. V súčasnosti na to máme aj televíziu a iné typy médií. Ale divadlo celé tisícročia reflektovalo spoločnosť. Zážitok zo stretnutia živého herca na javisku so živým divákom v hľadisku je dokonalý. Sú kúsok od seba, divák vníma aj lesk v očiach hercov. Divadlo má šancu bytostne sa vás dotknúť. V istom zmysle je to, ako keď sa o niečom rozprávate s kamarátmi.

Možno ten, kto vníma kamenné divadlo ako seriózne, vážnú inštitúciu, namieta, že témy, ktorými spoločnosť žije aktuálne a navyše sú na ne medzi ľuďmi rôzne názory, ako práva sexuálnych menšín či hoaxy, do takejto inštitúcie nepatria.

Opýtala by som sa ho prečo. Ja si myslím, že tam patria. Veď nimi žijeme a formujú nás. Sme kvôli nim schopní sa pohádať, vzbudzujú v nás vášne. Jedna z definícií divadla je, že

naň stačia dva sudy, tri dosky, dvaja herci a jedna vášeň.

Prečo ste vy začali robiť divadlo? Chcela som ho robiť od detstva. Najprv som chcela byť operná režisérka, lebo ako dieťa som spievala v zbore v opere. Potom som objavila činohru a mala som pocit, že nemôžem robiť nič iné.

Na istý čas ste odišli do Česka. Hľadali ste liberálnejšie prostredie na tvorbu?

Bolo to obdobie po odchode Mečiar a stále som mala pocit neslobody. Nie primárne v politickom kontexte. Skôr to bolo veľmi zlé obdobie, čo sa týka financovania kultúry. Mala som pocit, že ak tu budem chcieť robiť divadlo inak než v rámci občianskych združení, budem čakať desiatky rokov. Externe som vtedy spolupracovala s brnianskym HaDivadlom. Dostala som ponuku na angažmán a bolo to veľmi rýchle rozhodnutie: áno, treba ísť za divadlom. Naplno som tam precítila iný kultúrny kontext a silnejšie spojenie s nemeckým divadelným svetom. Sme v tom naozaj odlišní. Nie je to tak, že keď sme mali spoločnú republiku, tak máme spoločné vnímanie kultúry.

V čom je to tam také iné?

O divadle uvažujú úplne iným spôsobom. Samozrejme, aj tam existuje interpretačné divadlo s klasickými textami. Ale venuje sa oveľa viac súčasným témam. Herectvo v sebe nenesie toľko prežívania. Divadlo tam berú oveľa egalitárskejšie. Na Slovensku ho vnímame elitársky. Presne, ako ste to povedali vy: to vážné a dôstojné. Česi majú viac mestskej kultúry. V mnohých mestách je divadelná budova, divadlá sú prirodzenou súčasťou kultúry. Umenie je pre ľudí mentálne dostupnejšie. Nie je to o tom, že sa raz za rok krásne oblečiem a idem si sadnúť do plyšu. Návšteva divadla je vyplnením voľného času, súčasťou bežného života.

Čo vás priviedlo naspäť na Slovensko?

Seriál Odsúdené. Myslela som si, že tu zostanem rok, a v tejto chvíli ich je trinásť.

Cítili ste sa tu po návrate z českého prostredia cudzo?

Stratená. Napriek tomu, že Bratislava je moje rodné mesto a mám tu zázemie zo strednej aj vysokej školy, prvý rok som mala pocit, že som sa vrátila do niečoho, čo mi veľmi nevyhovovalo. Musela som si zvyknúť.

Museli ste hľadať spôsoby, ako sa venovať divadlu, aké chcete robiť?

Áno, a divadlo som najprv dlho nerobila. Robila som pre televízie a myslala som si, že do divadla sa už asi ani nevrátim. Vypadla som zo slovenských divadelných štruktúr. A naša spoločnosť je v niečom nepoticko-kamarátska. Vytvárame náščlovekizmus. Je základom väzieb v našej spoločnosti. Ja som z tých väzieb vypadla. Nebolo mi ľúto, že som z nich vypadla, len som nechápala, prečo tu stále sú.

Vedú divadelníci – herci, režiséri, scenáristi – bohémsky život, alebo je to len taká naša divácka fikcia?

Myslím, že niektorí ho stále vedú, ale je to veľmi nepraktické. Únavné. So stúpajúcim vekom sa vám nechce prepiť celé noci. Navyše tá práca nie je tak dobre zaplatená, ako si ľudia myslia. Človek sa musí obracať a stihnúť toho veľa, aby sa uživil. A keď má toho stihnúť veľa, tak nemôže viesť bohémsky život.

Aspoň niekde v zahraničí je to inak, tak ako to poznáme z filmov?

Niektorí tvorcovia si zakladajú na tom, že radšej budú chudobní a slobodne nespútaní. Ale ja si myslím, že sloboda sa neprejavuje tým, že viem okázalo bohémsky život. Sloboda je vo vnútri. Typicky nemecky zmýšľajúci „punktlich“ človek, ktorý má deň rozsekaný na úplne presné minúty, môže byť vnútorne slobodný. A ten, čo prehýri celú noc a má pocit, že musí tvoriť v návale utrpenia, môže byť úplne neslobodný.

Princíp autorského divadla, aký ste uplatnili v Generácii Z, ste použili aj v inej kultovej hre, 24. Vznikla v SND ako reakcia na vojnu na Ukrajine. Priblížite nám jej vznik?

Mali sme inscenovať úplne iný text, o migrácii. Odvolával sa na sýrsku vlnu migrácie. Po vypuknutí vojny na Ukrajine mali herci pocit, že Slováci nie sú takí zlí, že situácia sa zmenila, že sme ústretoví voči migrantom, chápajúci, priateľiví národ, ktorý celému svetu pomáha. A tým pádom to

nechceli hrať. Vyzeralo to tak, že titul bude úplne zrušený. Lenže národné divadlo je veľký stroj. V tej chvíli už bola vyrobená scéna a časť kostýmov, vynaložené náklady. Tak som im ponúkla: okej, keď si myslíte, že Slováci sú takí iní, tak poďme zahrať o pomáhajúcich Slovákoch, utečencoch z Ukrajiny a o vojne tam, lebo sa nás všetkých bezprostredne týka a necháva nás chladnými. V priebehu skúšania hry sa ukazovalo, že Slováci nie sú až takí priateľiví a všeobjímajúci. Odkedy sme ju v máji odpremiérovali, ukazuje sa to stále viac. Takže ten text má v sebe zakódované, že to s naším nastavením nebude celkom tak, ako si myslíme.

Ako do hry vstupovali protagonisti?

Napísali si svoje monológy. Nie všetci, lebo nie každý má danosť písať. To vôbec nie je kritika. Nieкто má danosť naformulovať, čo chce povedať, a nevie to napísať, nieкто to nevie ani naformulovať, ale vie, čo chce povedať. To je úplne v poriadku. My sme mali

v tíme všetky tieto prípady. Zuzana Fialová si sama napísala skvelý monológ. To isté Jakub Rybárik. Ivana Kuxová veľmi dobre až do detailov naformulovala, čo chce povedať, a keď som jej monológ spísala, spracovala si ho tak, že jej úplne zapasoval do úst a do myšlienok. Braňo Bystriansky s Gabikou Dzuríkovou mi povedali: „Panebože, len od nás nechci, aby sme niečo napísali.“ Povedali mi, o čom to má byť, a ja som im to na základe toho napísala. Hoci si monológ nepísali sami, sú absolútne identifikovaní s tým, čo hovoria.

Od mája sa toho v ruskej vojne na Ukrajine udialo veľmi veľa. Necítite potrebu hru aktualizovať?

To ani nejde. Národné divadlo na to nie je uspôsobené, nemávame už ani skúšky, hra sa len hrá. Ak sa vyskytne niečo naozaj zásadné, vložíme to do hry cez jednu – dve repliky. Ale stále ide o veľmi blízku minulosť. Je to autentické. Ide o mapu doby v istej chvíli, takže všetko platí aj o niekoľko mesiacov či rokov neskôr.

Valeria Schulczová

Riaditeľka Divadla P. O. Hviezdoslava, divadelná a televízna režisérka, scenáristka a dramaturgička. Vyštudovala VŠMU, desať rokov pôsobila v Českej republike, napríklad v brnianskom HaDivadle či pražskom Divadle Na zábradlí. V televízii sa podieľala na seriáloch Odsúdené, Za sklom, Nevinní. Je spoluautorkou divadelných hier pre viaceré činoherné scény, napríklad Rodáci, Leni a 24 pre SND a Doktor Macbeth pre DPOH.

Byť na javisku osobní a opakovane hovoriť o svojich pocitoch môže byť pre hercov náročnejšie než hrať fiktívne postavy. Je to tak?

Jednoznačne. Je to osobná investícia. Myslím, že po predstavení sú veľmi vyčerpaní.

Neodmietajú kvôli tomu takéto projekty?

Zatiaľ nie. Je to zároveň aj veľká výzva. Ľudská, osobnostná, herecká. Má to zmysel. Často sa stáva, že ako režisér chcete textom niečo povedať a herci to síce chápú, ale nestotožňujú sa to s ich osobnou výpoveďou. Zahrajú to naplno, výborne. No chýba tam ten ľudský prienik.

Čo diváci? Otvorili ste už niekomu oči? Priviedli ho k slzám?

Videla som veľa ľudí, ktorí sa autenticky rozplakali. Niektorí sa za to nehania, iní sa za to mimoriadne hanbia, lebo to považujú za niečo intímne. Je to závažný pocit. Nie preto, že ste nieкого rozplakali. Uvedomíte si, že divadlo naozaj môže robiť ľudí citlivejšími.

Zrastení so Štiavnicou

Jana Čavojská

Alan Hyža

Výnimočná atmosféra prilákala do mesta jedinečný mix ľudí a ich talentov. Pod kožu sa dostala aj fotografovi Alanovi Hyžovi.

Jedno z najkrajších, ale aj z najzdevastovanejších slovenských miest. Vraj má špecifickú atmosféru. Tá sem láka rôznych ľudí: umelcov, architektov, pedagógov, intelektuálov, ale aj zbohatlíkov bez záujmu o verejný priestor a ostatných ľudí v ňom. Fotil ju už kdekoľvek. Práve preto Alan Hyža rozmýšľal, či prijať ponuku Jána Viazaničku na rezidenčný pobyt v kultúrnom centre Háčovňa. „Nevedel som, čo by som fotil v meste, ktoré fotí každý,“ hovorí fotograf.

„Potom som to vzal ako výzvu: skúsím to úplne inak než fotografi pred mnou.“ Posledný rok prežil šťastie v Banskej Štiavnici, spoznal mesto, ľudí. Nafotil knihu, ktorá by mala vyjsť koncom roka. Mesto sa mu dostalo pod kožu. „So Štiavnicou som natrvalo zrastený.“

Život s Nácom

Alanov prastrýko dal dohromady rodokmeň, z ktorého vyplynulo, že

inžinier a kartograf Samuel Mikovíni bol ich predok. Alanov prastarý otec učil v Štiavnicu na lesníckej škole. „Beriem to tak, že ma to legitimizuje, aby som sa Štiavnicu venoval,“ smeje sa Alan. Mesto poznal celkom dobre. Fotografie na výstavy tlačí už roky v Štiavnicu u Norberta Píša. A neziskový projekt Háčovne, ktorú dobrovoľníci z občianskeho združenia Nad tým – Červená Studňa získali do nájmu a ruinu prerobili na kultúrny priestor, mu bol tiež blízky.

Na rezidentský pobyt prišiel v marci 2022. Keďže Alan zo zásady nefotí, ak je modrá obloha, všetko, čo si naplánoval, fotil tesne po rozvidnení okolo siedmej ráno a hodinu pred zotmením každý večer. „Zvyšok času som sedel v kultovej kaviarni Archanjel. Chodia tam hlavne Štiavničania a stretneš tam každého. Sedával som pri dverách a cez presklené priečelie som videl rovno na korzo. S niekým som debatoval, a ak ma niekto vonku upútal, vybehol som za ním a dohodol som sa s ním na fotení. Ľudia, ktorých som už poznal, ma zoznamovali s ďalšími zaujímavými ľuďmi. Tak sa mi nazbierali postavy do knihy vrátane čarodejníkov, bosoriiek, duchov, zaklínačov. Lebo v tom meste je niečo tajomné.“

Alan fotografoval žobráčku, ktorá chodí v sobotu a nedeľu pred kostol a po omši oslovuje ľudí, bývalého baníka, herečku z Červeného nosa, ktorá ako zdravotný klaun navštevuje deti v nemocniciach a žije v maringotke v lese nad mestom, osemdesiatročného Francúza z Paríža, ktorý mal kedysi divadlo a teraz tu býva v starom kamennom dome. Portrétoval starého pána, ktorý počas baníckych pochodov nazývaných Salamander nosil tradičnú štiavnickú masku Náca. Pred ním „robiť“ Náca otec Magdy a Milky Vášárovy. A jeho už vystriedal nový, mladší Náco. Manželka mu už zomrela, tak sa nechal fotografovať s maskou Náca.

Ako sa kopú hroby

Nie všetko ide ako po masle. Muža, ktorému Alan hovorí umelecký neuro-

chirurg, ani po mnohých návštevách na foteenie ešte nepresvedčil. „Predvčerom som uňho bol znovu. Je to zvláštny človek. Ale naozaj pracoval ako neurochirurg v Nemecku a učil tam na univerzite. Chrlí na mňa latinské názvy, vie po anglicky a nemecky. Zakaždým spustí monológ o niečom a rozpráva aj dve hodiny. Je aj hudobník, a nie zlý, hrá na gitare a spieva v angličtine. Moji kamaráti hudobníci hovoria, že hudbu robí naozaj dobre. Zároveň je aj výtvarník. Žije v obrovskom dome, ktorý je takmer ruina, a na povale, kde fúka a sneží, robí obrovskú mozaiku. Píše knihu filozofických úvah v angličtine a kreslí do nej ilustrácie, ktorých dizajn sa odvíja od tvaru nervov vedúcich do mozgu. Medicína je podľa neho umenie.“

Aby odfotil hrobára, musel Alan použiť malú leš: ten muž kvôli duševnej chorobe verí, že ho prenasleduje gang motorkárov, a bojí sa dať odfotiť. Povedal mu, že prišiel z ministerstva z Bratislavy na kontrolu, či sa správne kopú hroby. Mimochodom, aj jeho šéf, majiteľ pohrebniectva, má zaujímavý príbeh. Ešte za socializmu viedol pohrebniectvo jeho svokor. Po revolúcii ho sprivatizoval a prevádzkoval ho už ako súkromník. Keď zomrel, jeho dcéra žila s mužom v New Yorku, on bol ítečká a mal tam dobrú prácu. No rozhodli sa vrátiť do Štiavnice, zavesiť IT na klíne a prevziať pohrebniectvo. „A v pohrebniectve sa človeku vždy darí, klienti sú stále, neohrozí ňa žiadna kríza ani pandémie,“ konštatuje Alan.

Majiteľ pohrebniectva má pred sebou dôležitý plán. V Štiavnicu sa počas vojny skrývali dvaja židovskí muzikanti. Bola

svadba, koniec vojny na spadnutie, niekto ich uprosil, aby prišli zahrať, že už sa nemusia skrývať. „Išli a, samozrejme, nejaký Slovák ich udal a iní Slováci prišli, zastrelili ich a niekam zahrabali,“ rozpráva Alan. „Majiteľ pohrebniectva chce v spolupráci s rabínom telá exhumovať a pochovať na židovskom cintoríne.“

Divadlo v celom dome

V roku 2019 sa v Banskej Štiavnici zrodilo imerzné divadlo Kosmopol. Autorky inscenácie Míla Dromovich, Klára Jakubová a Verona Hajdučíková sú „prinďišky“, teda prístahovalkyne. Aj tie Alan portrétoval. Hra Kosmopol divákom prináša udalosti z histórie Banskej Štiavnice. Etnologička Verona Hajdučíková najprv realizovala dôsledný výskum a dlhé rozhovory s pamätníkmi, aby bolo zobrazenie udalostí naozaj verné.

V predstaveniach hrajú známi slovenskí divadelní herci a prebiehajú v kultúrnom centre Eleuzína. „Je to krásny starý dom na nádhernom mieste tesne nad námestím, zrekonštruovaný do pôvodného stavu, a je to nielen kultúrne centrum, ale aj všetko ostatné: aj kaviarnička, knižnica, malé vetešníctvo, a niekedy sa tam dá aj ubytovať,“ opisuje Alan. „Na predstavenie ho celé prestavajú. V jednej z miestností prebieha hlavný dej a niekde za rohom v ďalších miestnostiach sa tiež niečo deje. Herci chodia hore-dolu po dome. Divák sa musí rozhodnúť, čo bude práve sledovať. Hra je o živote jednej malomeštiackej štiavnickej rodiny zubára. Objavuje sa v nej aj gardista, židovský obchodník, muž, ktorý udáva židov, majiteľ poh-

rebníctva, ktorý je najprv veľký Maďar, potom veľký Slovák, potom veľký gardista a potom veľký komunista, proste chameleón. Divák nemôže zachytiť všetky vedľajšie deje, preto je dobré ísť na predstavenie aj trikrát. No dostať lístok je obrovský problém. Vždy sa veľmi rýchlo vypredajú.“

Autorky Kosmopolu vydali nedávno knihu s rovnomenným názvom. Opisujú v nej proces tvorby divadelnej hry, špecifiká hereckého prejavu v takomto projekte, vysvetľujú, čo znamená imerzné divadlo, a ponúkajú aj prepisy rozhovorov so štiavnickými pamätníkmi a pamätníčkami s ich príbehmi, ktoré boli inšpiráciou pre divadelné postavy. Na prebale knihy je historická fotografia divadelných ochotníkov. „Norbert Píš je zberateľ a milovník starých fotografií a poskytol sklenený negatív tejto fotografie,“ hovorí Alan. „Je z ateliéru štiavnického fotografa Júliusa Chriena. Keď do Štiavnice počas druhej svetovej vojny prišli Rusi, všetky jeho sklenené negatívy zničili, rozmlátili a rozdupali. Tento jediný sa nejako zachránil.“

Miestni a prindíši

V Štiavnici sa odohráva veľmi veľa živej kultúry. Okrem Kosmopolu tam pôsobí miestne amatérske divadlo s krásnym názvom Paradaž Pikčr; Paradaž je kopec nad mestom. Sú tam koncerty, výstavy, predstavenia. Výtvarník Sväto Míkyta má prenajatú prvorepublikovú funkcionalistickú budovu železničnej stanice, robil tam rôzne inštalácie a výstavy a v budove školy ponúka rezidenčné pobyty pre výtvarníkov. Ešte keď bola krásna banskoštiavnická kalvária schátraná, rozkradnutá a zasypaná odpadkami, založil ďalší prindíš Martin Macharik občianske združenie Kalvárskeho fondu a neúnavne zháňal peniaze, až kým sa ju nepodarilo zrekonštruovať.

Zdá sa, že život a nový vietor prinášajú do Banskej Štiavnice často práve prindíši. Súhlasí s tým aj Alan. „Bez nich to bolo malé provinčné mestečko. Všetci sa hrdo bili do prs, ale nič sa tam nedialo, skutek utek. Miestni často nevnímajú výnimočnosť miesta, kde žijú. Je pre nich normálne. Jeho hodnotu si lepšie uvedomia tí, ktorí tam prídu. Štiavnica je špecifická. Aj Kremnica má pekné námestie, trojičný stĺp, hrad, štôlne, hory dookola a v minulosti bola významnejšia ako Banská Štiavnica. Ale tá výnimočná atmosféra jej chýba.“

Časť Štiavničanov aktivity prindíšov víta, časť by možno privítala väčší pokoj. Aj prindíši sú všelijakí. „Niektorí sú arogantní zbohatlíci, chatári, ktorí si myslia, že môžu všetko. Rozpráva sa tam vtip, že by mali vymeniť tabuľu za: Bratislava, miestna časť Banská Štiavnica. Tolko je tam prindíšov. Ja sa s chalupármi veľmi nestretávam. Skôr s architektmi, umelcami, fotografmi, učiteľmi, rozhladenými ľuďmi, ktorí si toto mesto vybrali na život,“ hovorí Alan.

Anča ráno a večer

A život tam úplne jednoduchý nie je. Vezmime si len dopravné spojenie. Počas monarchie mala Banská Štiavnica bližšie k Budapešti než k Bratislave. Ešte za socializmu chodil každý deň do Budapešti autobus. Dnes nechodí ani do Bratislavy. Vlak? Vlaková stanica, ktorú má prenajatú výtvarník Sväto Míkyta, je tri kilometre od centra po neupravenom chodníku. Jedna „Anča“ – charakteristický vláčik – chodí ráno a jedna večer. A už aj tieto spoje chceli zrušiť. Chodí po Trati mládeže, ktorú za socializmu budovali študenti vrátane Alanovho otca, do Hronskej Dúbravy. „Nepraktické,“ konštatuje Alan. „Preto veľa ľudí vlakom necestuje. Rozprávame o rozvoji turizmu, Banská Štiavnica je v každom bedekri, a turisti sa tam bez auta nemá ako dostať.“

Kedysi zdevastované päťstoročné historické budovy sú dnes väčšinou zrekonštruované. Centrum mesta – hoci stále zaplnené parkujúcimi autami – vyzerá oproti minulosti neporovnateľne lepšie. Vznikli tam síce aj gýčové atrakcie a boháči v presvedčení, že môžu všetko, niektoré budovy prestavbami zničili, no mesto si stále zachováva dušu. Nielen kvôli stavbám. Tvorí ju aj jedinečný mix ľudí, ktorí v ňom žijú – či už sa tam narodili, alebo ich pritiahla jeho atmosféra. Na tú sa Alan vždy teší. „Na stretnutia a filozofovanie v Archanjelovi. Je to tam úplne iné než v ktoromkoľvek inom meste. Umelecké, filozofické. Výnimočné.“

1 Žena s cvičenou sliepku.

2 Slobodný muž.

3 Potulný muzikant.

4 Starý zámok.

5 Majiteľ parížskeho divadla.

6 Strážca minulosti.

7 Spevák rockovej kapely.

NOTA BENE

3 2023

Téma

14

Nemá trieda

Dagmar Gurová

archív Divadla Jána Palárika

Ukazujú stredoškólakom, ako sa žilo za totality. Historik združenia Living Memory a herci Divadla Jána Palárika sa spojili, aby so študentmi otvorili tému, o ktorej sa na školách učia len okrajovo.

V jednej z trnavských stredných škôl zvoní na hodinu. Namiesto obvyklého vyučujúceho do triedy vojde študentka vo vzáackej rovnošate, ktorá sa predstaví ako Dáša Brezinová. S verne hraným fanatizmom dá študentom pocítiť, ako sa žilo na sklonku komunistického režimu. Červené nástenky s bizarnými heslami strieda oduševnená recitácia na počesť významného súdruha. Nechýba nátlak, manipulácia, vyhrážky.

V Nemej triede, interaktívnej inscenácii Divadla Jána Palárika, sa medzi bežných študentov zamiešajú

aj ďalšie archetypálne postavy – študent Jano Hasara, ktorý sa nechce zmieriť s režimom, a ustráchaný učiteľ Domažlický, ktorý sa prikláňa raz na jednu, raz na druhú stranu.

Do deja od začiatku vtiahnu skutočnú triedu. Študentky a študenti sa musia rozhodnúť, ako zareagujú. Podvolia sa Dášinmu vydieraniu, alebo sa pokúsia pomôcť Janovi, ktorý sa rúti do vážnych problémov?

Silvia Soldanová ako Dáša bola tak presvedčivo nepríjemná, že študenti sa inštinkatívne postavili za Jana v podaní Martina Kochana. Chichotali

sa na jej plamenných prejavoch, vymýšľali si výhovorky, aby ju nemuseli poslúchnuť. Nestratili odvahu, ani keď im pohrozila, že sa nedostanú na vysokú školu a ich rodičia prídu o prácu. Bolo im jasné, že je to len hra a nič sa im nestane. Niektorí si možno ani nevedeli predstaviť, že v minulosti ľuďom takéto a horšie prenasledovanie skutočne hrozilo.

Nikto by sa nesmial

Pred novembrom 1989 by to nebrali tak naľahko. „Vtedy by sa

nikto nesmial,“ povedal neskôr v diskusii Michal Jánoš, predstaviteľ učiteľa Domažlického. „Tie hrozby boli veľmi reálne,“ doplnil historik Ľubomír Morbacher z občianskeho združenia Living Memory, ktoré stredoškólakom sprostredkúva dôkazmi podložené informácie o totalitných režimoch.

„Hovoril s vami niekto o tom, aké to bolo pred Nežnou revolúciou?“ spýtal sa triedy. Väčšina krútila hlavami. Neboli si istí ani v tom, ako dlho komunistický režim u nás trval. „V učebniciach je to obdobie slabopokryté,“ hovorí Ľubomír Morbacher. „Niektorí pedagógovia sa do tejto témy boja ísť hlbšie. Považujú ju za neuzavretú a kontroverznú, pretože názory rodičov a niekedy aj vedenia školy môžu byť v prospech bývalého režimu.“

Historici zo združenie Living Memory vo svojich prednáškach využívajú materiály z archívov pamätových ústavov na Slovensku i v Česku, kde pracovali. Niekedy si pozývajú pamätníkov, ktorí prenasledovanie totalitných režimov sami zažili. Študentov nezahlcujú informáciami, pýtajú sa na ich názory.

„Skutočne nás zaujíma, čo si myslia. Pre niektorých je to prvýkrát, čo s nimi dospelí hovoria s rešpektom ako s partnermi aj o témach, v ktorých sa názorovo nezhodujú.“ Na jednej bratislavskej strednej škole si trieda, ktorej polovica sa otvorene hlásila k extrémizmu, po takomto zážitku vypýtala hneď o týždeň ďalšiu prednášku.

Na stredných odborných školách je vraj oveľa väčší záujem diskutovať a slobodne sa vyjadrovať. „Študenti na školách s maturitou a na gymnáziách majú často pocit, že túto časť histórie poznajú a nemusia o nej hovoriť. No práve počas debát sa ukáže, že to tak úplne nie je,“ tvrdí historik „V našom školstve pretrvávajú predstava, že politika na hodiny nepatrí. Nepatrí tam v zmysle politickej agitácie, ale mladí ľudia si potrebujú ujasniť svoje postoje. Keď o tom nemajú kde diskutovať, na svojich prvých voľbách veľakrát skočia na populistické sľuby.“

Uväznení domáci

Ľubomír Morbacher považuje za najdôležitejšie, aby mladí ľudia

chápali súvislosti a dôsledky historických udalostí. „Na analógiách z minulosti im vysvetľujem, čo by pre nich mohol znamenať návrat totality.“ Hovorí napríklad o tom, že stávanie múrov proti imigrantom by sa mohlo obrátiť proti domácim, ktorí by ostali uväznení tak ako v časoch železnej opony. „Keby ste sa chceli dnes vybrať do Viedne, stačí vám občiansky preukaz a vyraziť môžete okamžite. Za minulého režimu príprava na takúto cestu zaberala niekoľko mesiacov a vycestovať mohol málokto,“ opisuje triede.

Najskôr bolo treba požiadať banku o devízový príslub. Štát si zahraničné meny úzkostlivo strážil, preto príslub nedostal každý. Niekomu pomohli úplatky či známosti, ale väčšina zamietnutých mohla o cestovaní už len snívať. Devízový príslub bol nutný na to, aby sa dalo požiadať o cestovnú doložku, spojenú s ďalším zdĺhavým vybavovaním. Cestu na Západ musela odobriť škola alebo zamestnávateľ a rôzne komunistické organizácie ako Socialistický zväz mládeže či odbory.

„Aj keď ste všetko úspešne vybavili, na hraniciach vás mohli zastaviť a poslať rovno na výsluch. Stačila maličkosť. Možno ste sa neprívetivo zatvárali pri kontrole pasu alebo ste sa neprozreteľne zmienili susedovi o pláne nakupovať vo Viedni a on nahlásil, že chcete emigrovať,“ hovorí Ľubomír Morbacher. Hranice boli extrémne stráženým územím. Bolo takmer nemožné dostať sa cez ne ilegálne, no ľudia to aj tak skúšali. Mnohí skončili vo väzení, ďalší pri úteku zahynuli. „Ešte koncom osemdesiatych rokov na hranici v Petržalke roztrhali samostatne útočiace pohraničiarke psy osemnásťročného Hartmuta Tautza, nadaného hudobníka z Východného Nemecka,“ opisuje študentom tragický príbeh ich rovesníka.

Za jeho smrť doteraz nikto nebol dosúdený. Rovnako sú na tom ďalšie obete.

„V politických procesoch v rokoch 1948 až 1989 bolo v celom Československu odsúdených dvestosedemdesiat tisíc ľudí. Dodnes za to nikto nenesie zodpovednosť a nikto sa neospravedlnil. Doplatil na to náš právny štát,“ povedal Ľubomír Morbacher.

Sudcovia, ktorí súdili politické trestné činy pred rokom 1989, zo-

stali súčasťou justície aj po revolúcii. Na ministerstve vnútra ďalej pracovali stovky príslušníkov štátnej bezpečnosti.

Nasiaknutí dezinformáciami

Neochota vyrovnať sa so zločinmi komunistického režimu môže súvisieť aj s tým, že ľudia mu mylne pripisujú zásluhy o modernizáciu Slovenska a zlepšenie životnej úrovne, hoci v skutočnosti to všetko brzdil. „Množstvo obyvateľov by si aj dnes vybralo sociálne istoty oproti demokracii,“ myslí si Ľubomír Morbacher. „Veľký podiel na tom majú dezinformácie, ktorým je náchylná veriť takmer polovica ľudí na Slovensku.“

Konšpirácie a hoaxy nie sú fenoménom tejto doby. Východoeurópske tajné služby pod velením KGB sa už od 60. rokov zameriavali na tvorbu aktívnych opatrení, ktoré mali zmeniť spôsob, akým ľudia vnímali realitu. Skresľovanie faktov, zahmlievanie a úmyselné šírenie nepravdivých informácií v 80. rokoch tvorilo väčšinu agendy komunistických rozviedok. „Vtedajšie dezinformácie boli vo svojej podstate rovnaké ako tie súčasné,“ vysvetľuje historik na príklade operácie Denver, keď KGB prostredníctvom svojho agenta vypustila v indických novinách dezinformáciu o pôvode vírusu HIV, ktorý mal byť umelo vytvorený v americkom laboratóriu.

„Nedávno sa objavila dezinformácia v tom istom duchu o výrobe biologických zbraní v laboratóriách na Ukrajine. Nezmenilo sa ani to, že veľké množstvo dezinformácií pochádza zo štátneho zdroja – Ruskej federácie. Jediný rozdiel oproti minulosti je v tom, že vďaka internetu a sociálnym sieťam sa šíria neporovnateľne rýchlejšie.“

Najviac náchylní prepadnúť konšpiráciám sú podľa Ľubomíra Morbachera ľudia nad štyridsať rokov, ale ani mladší voči nim nie sú imúnni. „Závisí to od prostredia, v ktorom vyrastajú, a ľudí, akými sa obklopujú. Naše prednášky a diskusie môžu prebudiť kritické myslenie a odpor voči totalitám aj v človeku, ktorý žije v rodine silne ovplyvnenej dezinformáciami. Na to však nestačí jedna debata. Preto sa na školy vraciame opakovane.“

NOTA BENE

3 2023

Téma

15

Smer Hollywood

 Mária Muhl a archív D. G.

Do kaviarne vstupuje mladý muž v čiernom klobúku, v bodkovanvej blúzke s výrazným žabó, na hrudi sa mu hompáľa veľký šperk. Dominik György je nevšedný režisér, ktorý sa nebojí otvárať citlivé spoločenské témy.

Vyštudoval hranú filmovú réžiu na Filmovej a televíznej fakulte (FAMU) v Prahe. Prijali ho tam ako najmladšieho uchádzača za posledných štyridsať rokov. Je režisérom, scenáristom a hercom v jednej osobe. Za svoje filmy získal mnohé prestížne ocenenia na svetových filmových festivaloch. Najnovšie hrá v slovenskom seriáli Iveta.

Už na prvý pohľad popiera zaužívané konvencie a svojím originálnym štýlom obliekania či odvahou provokuje okolie. Počas rozhovoru však odhaľuje vnútornú úprimnosť. Celým jeho svetom sú filmy. Sám seba vníma ako chameleónieho hybrida, má rád americký fastfood, počúva hudbu z gramofónových platní, nakupuje v second-handoch a zbožňuje prírodu. Má dvadsaťštyri rokov a už stihol vytvoriť pestrú škálu rôznorodých festivalových filmov.

Nepotopený Titanic

K filmovej realite privoňal prvýkrát ako deväťročný. „Moji rodičia boli na dovolenke v Taliansku a natáčali si ju na MiniDV kameru. Keď sa vrátili, tú kameru som objavil,“ spomína na prvý moment, keď spoznal čaro vytvárania záberov. „Natáčal som si drobnosti, kvety na parapete, odrazy nekonečna v našom zrkadlovom lustri. Po čase sme išli na návštevu ku starkým a rodičia sa tešili, ako im ukážu dovolenku. Ibaže moje zábery na páske v kamere prepisovali tie ich. Namiesto dovolenky sme pozerali moje pokusy.“

Rodičia po synovej filmárskej akcii kameru skrývali, no Dominik sa nedal a vždy ju našiel. „Moja vôľa bola oveľa silnejšia ako ich zákaz,“ smeje sa blondavý režisér. Prvý celovečerný animovaný film Titanic (2008) natočil v deviatich. Strihal ho priamo v kame-re a robil ho technológiou stop-mo-

tion. „Trval hodinu, pretože taká dlhá bola kazeta. Prišiel som na to, že keď posuniem predmet, zapnem kameru, vypnem, posuniem, zapnem, vypnem, bude sa predmet vo výsledku hýbať.“

Film Titanic od Jamesa Camerona ho uchvátil natoľko, že mal chuť natočiť vlastné potopenie legendárneho parníka. „Vyrobil som si sedemmetrový model lode z kartónu, ktorý bol na môj vek dokonale prepracovaný. Z nanukových paličiek boli parke-ty, zo špajdlí zábradlie, mame som pobral všetky šperky a vyzdobil som nimi kajuty 1. triedy. Loď dokonca aj svietila. Starej mame som ukradol vrchnák z krištáľovej cukorničky a použil som ho ako kupolu nad veľkým schodiskom.“ Dominik sa doteraz pozastavuje nad tým, koľko času, energie a hlavne nadšenia venoval stavbe lode a natočeniu filmu. „Byť dieťaťom je úžasné. Dieťa nepozná slová ako ,nedá sa‘ alebo ,nemôžem‘. Fantázia a zápal pre vec v detstve nemá hrani-ce ani konečnú.“

Najviac sa bál časti, kde sa loď potopí. Nechcel totiž zničiť svoj model. A tak sa vynašiel. „Časť z neho som síce veľmi neochotne zničil kvôli fil-mu, ale keď prišlo ku hlavnej tragédii, natočil som kameru na televízor a po-užil som zábery od Camerona. Príbeh musel byť vypovedaný, loď sa musela potopiť. Ale nie moja!“ s úsmevom na tvári priznáva Dominik. Potom s kamarátmi na sídlisku začal expe-rimentovať v hranej tvorbe a natáčal krátke hrané skeče.

V krajine zázrakov

O dva roky neskôr videl v kine film Alice v krajine zázrakov (2010). Defini-tívne ho utvrdil v tom, že film je jeho svet. Adaptáciou režiséra Tima Bur-tona bol taký nadšený, že okamžite začal pracovať na vlastnom scenári. Projektu venoval dva roky svojho do-

spievania. Postupne mu odchádzali Alice. Nakoniec ju hrali tri rôzne dievčatá. „Nečudujem sa im, veľa sme točili na zelenom plátne a oni dlho nevideli žiadny zaujímavý výsledok, len samú zelenú a mňa za kamerou. Zábery som doma strihal v už teraz veľmi základnom programe. Objavil som v ňom parádne efekty, o ktorých som si myslel, že existujú len v Hol-lywoode. Zrazu som ich mal doma v obývačke,“ vysvetľuje.

Jeho bývalá, už nebohá suseda z Veľkého Krtíša, pracovala v tom čase v Regionálnom osvetovom stre-disku na úseku audiovizie. Raz ho na sídlisku odchytila pri natáčaní Alice a nahovorila, aby ju prihlásil do ama-térskej filmovej súťaže, ktorú mala na starosti. „Tak som ako trinásťroč-ný spoznal dovtedy neobjavený svet filmových festivalov. Som jej za to nekonečne vďačný!“

Dominik mal štrnásť, keď Alicu slávnostne odpremiéroval v mest-skom kine vo Veľkom Krtíši. Po me-ste boli plagáty, prišlo asi 350 ľudí a na záver zožal prvý obrovský potlesk. „Fascinuje ma môj vlastný záväzok ku sebe samému, že som to dokon-čil. Odmalička som bol veľmi zásado-vý a cieľavedomý. Z detstva čerpám dodnes.“ O dva mesiace v tom istom kine natočil kontroverzný erotický videoklip Different (2013). Na účín-kovanie v ňom nahovoril partiu tri-dsaťročných kamarátov a Different na festivaloch vyhral všetko, čo sa len dalo. V celoslovenskom kole amatér-skej súťaže získal prvé miesto a suse-da bola právom pyšná. „Ona jediná sa ma zastala, keď ľudia pohoršene krútili hlavou.“

Po filmovom detstve sa Dominik vybral do filmovej puberty na Súk-romnú strednú umeleckú školu fil-movú v Košiciach. Vyštudoval kameru, strih a zvuk. Počas štúdia natočil fi-lozofickú zbierku Sedem smrteľných

hriechov (2017) a film Smrť umenia (2018). Pokračoval na pražskú FAMU. Prijali ho ako sedemnásťročného.

Továreň na tabu

Dominik tvorí filmy, ktoré často otvárajú náročné témy. Snímok Príští zastávka (2018) odhaľuje úlomok po-citov matky mentálne postihnutého syna. Film Dotýkání (2020) obnažuje svet raného sebaobjavovania medzi dvomi bratmi, ktorým chýba rodičov-ská láska a záujem. Ide o šokové odha-lenie a uvedomenie si fyzického vzťa-hu medzi dvomi malými bratmi, ktorí nevidia na začiatku nič neetické v hre na vzájomné dotýkanie sa. Film vyhral dve hlavné ceny v Mexiku a ocenenie za ochranu práv detí vo Francúzsku.

„V roku 2019 som sa rozprával s kamarátkou psychiatrickou, ktorá spomenula, že pomaly každé piate dieťa v Česku zažilo neželanú sexuál-nu skúsenosť, často s dospelým. Uve-domil som si dôležitosť a silu tejto témy. Začal som rozsiahly výskum s odborníkmi a zistil som, že rané se-xuálne skúsenosti detí nie sú takmer vôbec spoločensky ani kinematogra-ficky spracované. Scenár a storyboard overovali psychiatri, sexuológovia i právnici, ktorí po dôkladných konzul-

táciách napísali odborné posudky. Ho-tový film ešte raz prehodnotil právny poradca. Záležalo mi na odbornosti. Chcel som vytvoriť film s osvetovým charakterom nielen pre rodičov, ale aj pre deti,“ vysvetľuje režisér.

Do inej komplikovanej témy sa pus-til s krátkym hraným filmom Ďalšia (2020). Patrí ženám, ktoré podstúpili interrupciu na konci obdobia komu-nizmu. Film je natočený na jeden pätnásťminútový záber na princípe divadla. Dominik s hercami a štábom nacvičovali dva dni a na tretí nakrúcali. „Potrebujem z hercov dostať maximum a potrebujem im veriť. Na začiatku každého dňa sme mali intenzívnu hereckú rozcvičku, dychovú, artiku-lačnú a pohybovú, tak ako v divadle. V jednom z cvičení sme stáli v kruhu a vzájomne si dávali facky. Bolo to silné. Videli sme sa vzájomne poníženi, keď sa nebránime a nevraciame, ale dostá-vame a prenášame ďalej. Účelom bolo, aby sa nikto na nikoho nehneval, keď pokazí záber a budeme musieť ísť od-znova,“ objasňuje svojskú spoluprácu s hercami Dominik.

Do sveta

Vo februári predstavil trailer ku svojmu debutovému celovečernému

filmu Dom uprostred. Jeho námet je inšpirovaný skutočnými udalosťami. „Ako deti sme chodili na letné prázdniny ku krstným rodičom na lazy. Krstný otec ako bývalý armádny kapitán nám vždy pri ohni rozprá-val príbeh o tom, ako k jeho starým rodičom prišli v zime 1944 Nemci a Rusi. Zakaždým ten príbeh hovoril inak, dokonca párkrát ani nedával zmysel. Ako vysokoškolák som bol po dlhej dobe krstných navštíviť a krstný opäť vyrozprával príbeh. Tentoraz som robil detailné zápisky a potom som si ich dramaturgicky prispôbil. Teším sa, že kamera-manom bol legendárny profesor Vladimír Smutný,“ dodáva Dominik. Vzniklo zaujímavé medzigeneračné spojenie, keď vyše osemdesiatročný kameraman spolupracuje s režisé-rom mladším o takmer šesťdesiat rokov.

V posledných týždňoch verejnosť Dominika vníma aj vďaka seriálu Iveta. S hercom Milanom Ondříkom tvoria gay pár. „Nechceli sme byť stereotypní. Milan si vyrobil mača, ja som zas taký bohém, ktorý netu-ší, čo sa okolo neho deje,“ smeje sa. Najväčším Dominikovým snom je Hollywood. Rád by sa tam presťahoval, točil filmy a žil.

NOTA BENE

3 2023

Príbeh

16

NOTA BENE

3 2023

Príbeh

17

Rebel menom Aramisova

 Dagmar Gurová archív Bielky

Buď ľudí nadchol, alebo ho nevedeli vystáť. Režisér Aramisova premieňal každodenný život na umenie a naopak. Veril, že s ľahkosťou, radosťou a kamarátmi po boku je možné všetko.

Jeho prvý celovečerný film *Decká z Východu* mal byť o kamarátsťve silnejšom ako choroba a smrť. Aramisova, pre kamošov aj Aramiska alebo Vladko, žil veľmi podobný príbeh a tento film už natočiť nestihol.

Za 41 rokov sa vybral mnohými cestami. Bol hudobníkom, stavebným inžinierom, šéfredaktorom medzinárodného umeleckého časopisu aj talentovaným režisérom. Študoval na FAMU pod vedením Věry Chytilovej a Jasmíny Blaževíc. Jeho študentské filmy mali ohlas na medzinárodných filmových festivaloch.

Z ciest po Blízkom východe doniesol mierne zvlnené platne zo smetiska, ktoré sa doteraz dajú prehrať, a kopu príbehov. Dokázal odkryť krásu vo všednosti a čaro v ľudoch, ktorí ho dovtedy v sebe netušili.

„Bol nekonvenčný, uletený, bohémsky. Každý si ho ľahko zapamätal, a buď ho zbožňoval, alebo nevedel vystáť. Nič medzi tým,“ spomína jeho partnerka Bielka, ktorá pracuje ako produkčná manažérka a umenie je pre ňu to, čo nás robí ľuďmi.

Vladka spoznala už ako Aramisovu, a keď sa ho pýtala, ako vzniklo jeho meno, vždy dostala inú odpoveď. „Rád sa hral. S divákom aj so svetom naokolo a podľa mňa toto pôvodne alter ego bolo akýmsi synonymom tejto hry. Stále ma baví, a jeho to bavilo ešte viac, ako to fascinuje ľudí, hlavne v slovensko-českom kontexte. Neurčitosť, v ktorej ma nechával, sa mi páčila.“

Ľahkosť bytia

Bielka hovorí, že Aramisova si životnú cestu vybral ako istú for-

mu rebélie voči realite. Štúdium stavbárčiny bolo pre neho skôr odbočkou. Počas krátkej staviteľskej kariéry postavil jeden malý most, ale predtým aj potom sa venoval umeniu.

„Ako prvé sa mi v spojení s ním vybavila čiernobiele filmy a fotky, ružová farba, nočné jazdy na bicykloch a niekedy ľahkosť bytia,“ hovorí Marsel Onisko, poet, hudobník, herec, výtvarník z Užhorodu na Ukrajine, Vladkov blízky kamarát a spolupracovník. Prvýkrát sa stretli v polovici 90. rokov na neformálnom hipisáckom festivale v horách na Ukrajine. „V lese som uvidel chalana s dlhými vlasmi a fotákom na hrudi, ktorý hneď povedal: Ahoj, ja Volodia zo Slovenska, som fotograf. Vtedy sme začali rozhovor, ktorý rôznymi spôsobmi trval veľa rokov.“

Spolu robili bilingválny umelecký časopis Panic Button – pódium pre skromných ľudí, neznámych umelcov, poetov či výtvarníkov z východného bloku a neskôr z celého sveta. Cieľom bolo vytvoriť punk magazín v perfektnej kvalite. „Na všetko sme boli sami. Hľadali sme ľudí, písali články, zalamovali. Na začiatku sme mali romantické predstavy a žiadne skúsenosti, ale pomohli nám kamoši zo všetkých možných krajín. Bolo to zábavné, niekedy aj o nervy, a smutné, ako v podstate každá robota v tejto sfére.“

Vystúpiť z komfortu

Aramisova tvoril permanentne. Medzi tým, ako žil a robil umenie, nebol takmer žiadny rozdiel. „Ve-

dela som, že každá naša príhoda sa môže stať filmovou scénou, že výlet na nové miesto sa môže premeniť na filmovú lokáciu a z novej kamošky môže byť herečka v ďalšom projekte,“ hovorí Bielka. „Môže to miestami zneisťovať, ale zároveň ťa to utvrdzuje v tom, že kým to tak je, život ozaj žiješ.“

Aramisova sa najskôr nadchol pre animáciu z plastelíny. Jeho prvý film sa mal volať *Hrobár*, ale skončil pochovaný na neznámom mieste. Režisér ho nikomu neukázal. Podobne ako hraný film *Trhlina*. „Pamätám si, ako sme mrzli pri filmovaní v lese. Trápil som sa so strašne ťažkou kamerou zo 70. rokov na 16-milimetrový film. S veľkým zápalom sme to natáčali vyše tri roky, a potom film skoro nikto nevidel, lebo Vladkovi sa nezdal dosť dobrý,“ smeje sa Robo Blaško, ktorý s kamarátmi založil centrá pre kultúru a súčasné umenie – Stanica Žilina-Záriečie a Nová synagóga Žilina a doteraz v nich pracuje. „Keď to videl inak ako ja, zobral mi kameru a točil podľa seba. Nemalo zmysel bojovať s ním a presadzovať si svoj umelecký zámer. Vedel, čo chce, ale bol sebakritický. Keď niečo nevyšlo, nepustil to von.“

Bielka vysvetľuje, že všetko robil naplno. „Nie vždy sa to zišlo s pochopením. Tradovalo sa, že je jedným z najťažších režisérskeho orieškov pre produkciu či spoluprácu.“

Ako príklad spomína dotáčanie scény v trinástich stupňoch pod nulou, keď tehotná kráčala v minishatách a sieťovaných pančuškách po Václavskom námestí. „Mňa toto vystupovanie z komfortnej zóny

bavilo, aj keď niekedy znamenalo ťažký boj so sebou.“

Surrealistický sen

Jeho študentská snímka *Nora sa mi páči* získala cenu za najlepšiu zahraničnú film na festivale krátkych filmov v Rio de Janeiro. Ďalší s názvom *Čo sme robili predtým, ako sme šli spolu na kakao* sa dostal do výberu festivalu v Angers. Najväčší úspech mal film *Cagey Tigers*, ktorý bol v roku 2011 nominovaný v študentskej sekcii Cinéfondation na festivale v Cannes. Do užšieho výberu sa dostal ako jeden zo šestnástich, ktoré vybrali z pomedzi 1 600 prihlásených filmov.

„Podľa zadania ho stačilo spraviť digitálne, ale Vlado našiel ponuku na staré negatívy a celý film bol natočený ako ozajstný,“ spomína Marsel, ktorý tam hral jednu z hlavných postáv. „Nemal som žiadne skúsenosti, ale Vlado povedal, že ideme všetko robiť ako vždy, s ľahkosťou, a vyjde nám to.“

Ako bolo u Aramisovu zvykom, na *Cagey Tigers* spolupracoval medzinárodný tím. Väčšinu tvorili ľudia bez hereckých skúseností. „Bolo to veľmi veselé. Nezabudnem, ako sme zháňali dážď v okolí Prahy. Bola nedeľa, ale zbor požiarnikov z dediny pochopil našu situáciu a urobil nám taký lejak, že všetko bolo vo vode. Vo filme to vyšlo až príliš naturalisticky.“

O nejaký čas Aramisova zavola Marsela na festival do Francúzska. Neujasnil na aký. „Výlet do Cannes bol ako pokračovanie toho filmu. Doteraz to vidím ako nejaký surrealistický sen. Vladkovi sa podarilo zobrať skoro všetkých, ktorí na filme pracovali, celú tú veselú bandu.“

Kamaráti a každodennosť

Podľa Roba bol Aramisova nemierny talentovaný režisér. „Súviselo to aj s tým, že bol dobrý hudobník. Vo filmoch mal skvelý rytmus, strih. Veľmi dobre pracoval s hercami aj amatérmi. Slabšou

stránkou bolo, že chcel všetko robiť sám. Keby doštudoval réžiu a pokračoval ďalej, myslím, že by sa veľmi výrazne prejavil.“

Aramisovove filmy pôsobili inak ako tie, ktoré sa v tom čase točili. „Mnohým pripomínali zlaté 60. roky. Teda roky slobody, voľnosti, individuality, bohémstva. Určite boli jedným zo zdrojov jeho inšpirácie, ale nie jediným,“ hovorí Bielka. Zaujímali ho vnútorné dilemy v každodennom, obvyčajnom živote, príbehy medzi kamarátmi.

Medzinárodnú pozornosť získal i rozpracovaný scenár filmu *Decká z Východu*.

„Kamarátstvo sa v ňom objavuje v tej najčistejšej podobe, medzi sídliskovými deckami pred obdobím puberty. Ten krásny vek, v ktorom sa momentálne nachádza aj naša dcéra. Už nie si malým dieťaťom, stále sa však ani nepribližuje k dospelosti. Práve vtedy je pre teba kamarátstvo najdôležitejším na svete,“ opisuje Bielka.

Pre Aramisovu to tak bolo celý život. Kamarátstvo pre neho bolo zdrojom ra-

NOTA BENE

3 2023

Príbeh

18

NOTA BENE

3 2023

Príbeh

19

dosti. Kamaráti sa stávali jeho hercami a spolupracovníkmi. „Jeho kamarátske putá boli veľmi pevné,“ hovorí Bielka. „Stali sa aj akýmsi krásnym dedičstvom, ktoré tu ostalo pre našu dcéru.“

Hrať (sa) môže každý

Tak, ako jeho kapela Charmsove deti, ktorú po jeho smrti dali Robo s Marselom opäť dokopy. Dnes vystupujú ako Charms Kids a z pôvodného repertoáru hrajú len jednu pesničku, ale pokračujú v radostnom, slobodnom a medzinárodnom duchu pôvodnej zostavy.

Charmsove deti vznikli pre zážitok jedného koncertu. Odohrali ho v roku 1997 v Žiline. Počas vystúpenia sa premietali čiernobiele videá a vstupenkou bola plastelína na budúci animovaný film. Marsel spomína, že na skúšky mali sedem dní, tak nacvičili sedem pesničiek. „Skupina bola dopredu odsúdená na zánik, lebo po koncerte všetci na dlhší čas odcestovali,“ hovorí Robo. Bubeník šiel na tri roky do budhistického kláštora, Vladko so speváčkou sa vybrali do Indie natáčať film o čaji, Marsel sa musel vrátiť domov na Ukrajinu.

Špecialitou kapely bolo aj to, že okrem Aramisovu a Roba v nej nikto nevedel hrať. „Aj my sme boli len poloprofesionáli, ale presvedčil ma, že to zvládne každý,“ komentuje Robo. „Zobral som tú skúsenosť veľmi pozitívne. Myslím som, že nikdy nebudem mať kapelu, lebo je to veľká veda, ale Vladko mi ukázal, že ide hlavne o radosť z tvorby. Ten princíp, že človek môže niečo robiť len preto, že má chuť a baví ho to, prenášame ďalej.“

Charms Kids fungujú ako otvorená dielňa. Miešajú profesionálov s amatérmi, ktorí si môžu vyskúšať nahrávanie v štúdiu alebo rovno vystúpiť na koncerte. Dokopy už u nich bolo 22 umelcov ôsmich národností.

Odkaz spoločného letu

Pred 25 rokmi boli Robo s Aramisovom a ďalšími pri vzniku Truc sphérique. Dnes združenie prevádzkuje kultúrne centrá Stanica a Nová synagóga Žilina. Pôvodne to bola neformálna skupina kamarátov, ktorých spájalo nadšenie pre umenie. „Vladko tam doniesol veľmi idealistickú poetiku, ktorá bola pre nás dôležitá aj neskôr, keď sme sa sfor-

malizovali na občianske združenie. On vtedy odišiel, lebo vedel, že v oficiálnej štruktúre už nebudú kamarátstva na prvom mieste,“ hovorí Robo, ktorý nikdy nemal ambíciu stať sa profesionálnym umelcom. „Pre mňa bolo dôležitejšie zachovať si v umení ostrov slobody. Nechcel som sa ním živiť, ale vytvárať priestor pre iných, ktorí sa cítia byť profesionálmi.“

Pre Marsela bol Vladko inšpiráciou. „Naučil som sa od neho nebať sa nového, proste niečo začať. Fly United nebolo len meno našej spoločnosti, ale reálny spôsob života.“ Od anexie Krymu v roku 2014 Marsel spolupracuje so Stanicou. Pre kultúrne centrum robí vizuály plagátov s mesačným programom. Od začiatku vojny je pre neho oveľa ťažšie sústrediť sa na umenie. „Snažím sa chodiť do štúdia, robím protivojnové plagáty. Prežívame ťažké časy, ale držíme sa.“

Od posledného Aramiskovho úletu je to už sedem rokov. „Ešte stále zbieram silu na prácu s jeho odkazom,“ hovorí Bielka. „Ostalo veľa krásneho materiálu, ktorému sa chcem venovať a posunúť ho ďalej do sveta. Lebo si to zaslúži. Svet aj Aramisova.“

Ázijská bohéma v Amerike

Elena Akácsová

Shutterstock

Aby mohla existovať bohéma, musí existovať spoločnosť, ktorej konvencie môže prekračovať.

Nie sú to bohémovia, ako ich zobrazuje Pucciniho opera Bohéma. Teda mladí umelci, žijúci na hranici biedy, ktorí síce nikdy nemajú na jedlo a nájomné, ale na neviazaný nočný život, zábavu a alkohol sa vždy niečo nájde. Alebo sa nájde niekto bohatý, ktorý ten večierok zatiahne. Mecenáš. Boli to ľudia, čo mali peniaze, nos na talenty a trendy, len sami nemali ten talent. A tak ten bohémsky život umelcov financovali a sami sa ho s radosťou zúčastňovali. A spoločne s umelcami porušovali zažité spoločenské konvencie. Myslím, že tak nejako sa aj bohéma slovníkovo definuje. Nejde o tú chudobu ani o to umenie, ale o porušovanie konvencií a vytváranie nových.

Lenže na to, aby sa konvencie dali porušovať, musí existovať spoločnosť, ktorá netoleruje, či priam trestá ich nedodržanie. Je niekde v slobodnom svete ešte také miesto a taká spoločnosť?

Rozmýšľala som nad tým, keď som pozerala na Netflixe reality show Bling Empire. Názov je odvodený od anglického slova bling, ktorý charakterizuje životný štýl plný diamantov, limuzín, súkromných lietadiel, šiat najdrahších značiek, šampanského a okázalých večierkov. Bling Empire ukazuje takýto životný štýl šialene bohatých Aziatov žijúcich v Los Angeles. Sú je taká úspešná, že za necelé tri roky má ma konte už tri sezóny a dva spin-offy – jeden z Dubaja a druhý

z New Yorku. Niečo ako Geissenovci, ale stonásobne nablýskanejší. Niečo ako Kardašianky, ale zošňurované

a nekonvenčne, ale navonok ešte stále treba udržať dekór. Veľa umeleckej bohémy, talentu a vkusu v tomto svete nie je, hoci sa radi pohybujú v spoločnosti známych umelcov a radi sa obklopujú drahými dielami.

Práve som dopozerala Bling Empire z New Yorku a rozmyšľam nad tým, čo ma na tom priťahuje tak, že sa desať hodín vydržím pozeráť na životy ľudí, ktorí sa len stretávajú na rôznych večierkoch ako najbližší priatelia a za chrbtom sa navzájom hnusne ohovávajú. Netvrdím, že mojou motiváciou nie je obyčajná ľudská závisť a pri sledovaní toho, ako v tom mori peňazí a lesku nikto z nich nie je skutočne šťastný, si môžem v duchu Ezopových bájak hovoriť, že načo by mne to ich „hrozno“ bolo, aj tak je kyslé.

Podľa mňa však tá šou ukazuje aj niečo iné. To, že bez ohľadu na to zadúšajúce bohatstvo okolo, aj oni sú len ľudia ako my, ktorých trápi to isté ako nás – potreba rodiny, priateľov, bezpečia, uznania, sebarealizácie a trochu tej zábavy. V podstate veľmi konvenčné túžby. Lenže čím viac peňazí, tým ťažšie sa dajú uspokojiť. A tak im nič iné nezostáva,

len bohémsky žiť, prekračovať hranice a narúšať posledné zvyšky tradičnej ázijskej kultúry, vďaka ktorej ešte celkom nezvlčili..

Autorka je šéfredaktorka TV OKO/TV SVET.

Zlatá generácia

Juraj Červenka

Old Beirut lebanon

Mesto ako zo sna. Obmývané teplým morom pod zasneženými vrchmi. S najlepšimi reštauráciami, najluxusnejšími kasínami, orientálnym nádychom a obchodmi s najnovšou módou. Aj hviezdy filmového plátna to vedeli. Kto mal vkus, išiel do Bejrútu.

Hoci prirovnávanie Paríž východu môže vyznievať ako klišé – takto sa totiž zvykne označovať Bukurešť či Istanbul, Šanghaj a dokonca Manila – práve libanonskému Bejrútu možno svedčí najviac. A má i logický základ. Silný francúzsky vplyv, priam babylonský mix národov, elegancia kombinovaná s luxusom, kultúra modelovaná počas tisícročí, doplnená silnou generáciou intelektuálov a bohémov, všetky tieto ingrediencie urobili po druhej svetovej vojne z libanonského hlavného mesta jednu z najlepších turistických destinácií na svete. Žiaľ, veľkolepú slávu Paríža

Blízkeho východu napokon prekryla sila zla, nenávisti a úpadku.

Najväčšia atrakcia

Koncom 60. rokov Libanon navštívil dopisovateľ časopisu National Geographic William S. Ellis a opisoval lákavú rôznorodosť hornatej krajiny s rozlohou približne pätiny Slovenska. Najmä jej výkladnej skrine Bejrútu. Množstvo štýlových kín, predražených butikov a vychytených reštaurácií s najrôznejšou svetovou kuchyňou, keďže malý kúsok zeme pri Stredozemnom mori ľudia v priebehu vekov síce

masovo opúšťali, zároveň ho však iní migranti vyhľadávali. Novinár spomínal aj renomovanú Americkú univerzitu, svojho času najuznávanejšiu vzdelávaciu inštitúciu v arabskom svete.

Kaviarne na ulici Hamra vyhľadávali vzdelanci a intelektuáli, často ľavicovo zmýšľajúci. Rovnomenná časť mesta niesla veľavravné prezývky bejrútske Soho či Champs-Élysées a tešila sa povesti najpulzujúcejšieho miesta na Blízkom východe. Tel Aviv vtedy ešte len veľmi opatrne naberal kontúry svetovej metropoly a dôležitosť Dubaja či Dauhy mohli predpovedať iba tí najväčší vizionári.

Mnohí mladí Libanončania úprimne verili v silu vzdelania, v budovanie silného a demokratického štátu. Ako napovedajú zábery z rodinných archívov, starý Bejrút – to boli aj okázalé večierky, dámy v róbach a minišatách, nekonečné debaty v mrakoch cigaretového dymu o všetkých aspektoch politického remesla.

Naozaj celosvetovú slávu si však získala najväčšia turistická atrakcia mesta a celej krajiny, Libanonské kasíno, veľkoryso vybudované nad strmými útesmi severne od Bejrútu a v noci prenikavo vysvietené. V prepychových priestoroch s mramorovou a krištálovou výzdobou, množstvom fontán, obrovských kytíc, v spoločnosti zdvorilých krupiérov v bezchybných frakoch a tanečníc v pozlátených a postriebrených šatách hrali návštevníci kasína o veľké čiastky a navzájom uzatvárali ešte väčšie obchody. Približne polovica príjmov kasína smerovala do národnej pokladnice.

Slastné a nechutné

No práve v tomto Bejrúte, nasýtenom luxusom a márnomyseľnosťou, mohol turista poľahky zablúdiť do pasáže v neakej z bočných uličiek, kde na dverách mäsiarstva viseli zabité jahňatá a teplým vzduchom poletovali muchy v celých rojoch. Kde inde na svete sa miešalo toľko rôznych podôb slastných vôní a nechutných zápachov?

Bejrút vyhľadávali celebrity svojej doby, skutočné filmové hviezdy. Brigitte Bardot a Jean-Paul Belmondo ho vnímali ako druhé Saint-Tropez. Lepšie povedané, perla Azúrového pobrežia iba získavala na popularite, ktorú už Bejrút dávno mal. Aj Brigitte mala v oblúbe ten zvyk úspešných obchodníkov, vždy v podvečer prichádzajúcich do hotela Saint Georges s povestným jachtárskym klubom, aby si zaplávali a rušný deň ukončili koktailom. Peter O’Toole v Bejrúte spokojne oddychoval počas nakrúcania filmového eposu Lawrence z Arábie. Úroveň kabaretných vystúpení v hoteli Fenícia zase vedel oceniť aj ich veľký fanúšik Marlon Brando. Napokon, viaceré filmy v Bejrúte aj priamo vznikali, najmä z dôvodu prívetivých daňových podmienok pre rôzne medzinárodné produkcie. „Ráno lyžuj, večer sa kúp v mori“ – slogan vábiaci turistov z celého sveta bol už iba korunkou všetkých lákadiel, ktoré Libanon ponúkal. Morské pobrežie a vrchy vysoké okolo tritisíc metrov totiž vzdušnou čiarou delí iba päťdesiat kilometrov.

V maličkom Libanone s populáciou približne 2,7 milióna obyvateľov pôsobil za „zlatej éry“ viac než sedemdesiat bánk. Boháči z Kuvajtu a iných arabských krajín zvykli vo veľkom investovať do novobudovaných bejrútskych apartmánov. Ešte výraznejšie príjmy však predstavovali finančné dary od Libanončanov žijúcich v cudzine. Svojim príbuzným podľa dobových odhadov ročne posielali okolo stodvadsať miliónov dolárov. Aj legendárni českí cestovatelia Miroslav Zikmund a Jiří Hanzelka opisovali obchod s realitami. Nad bejrútskymi plážami podľa nich rástli „tie najkrajšie obytné paláce, aké dokázali vymyslieť architekti z Francúzska, Anglicka, Talianska a Spojených štátov“.

Prepychová fasáda

V Bejrúte malo svoje zastúpenie približne tridsať leteckých spoločností. V časoch ropného boomu predstavovalo mesto ideálnu vstupnú bránu do blízkovýchodného regiónu, najmä Sýrie, Jordánska či Palestíny. Piloti a letušky z celého sveta tu nadväzovali nové priateľstvá, vznikali dlhšie i celkom kratučké romániky. „Libanon je prepychová fasáda Blízkeho a Stredného východu a Bejrút je obchodným domom a zábavným podnikom v tej fasáde. Víta každého, kto má z čoho utrácať. A uznáva každého, kto vie s úspechom kupovať a predávať,“ písalo duo českých dobrodruhov vo svojej knihe Obrátený polmesiac z roku 1962, knižky do značnej miery poznamenatej duchom doby.

Aj vďaka vzniku Izraela dosahovala studená vojna v blízkovýchodnom regióne často tie najnižšie teploty. V Bejrúte mali veľmoci nasadených mnohých špiónov. Kim Philby, britský spravodajský dôstojník, ktorý tajne špehoval pre Sovietsky zväz, ušiel do Moskvy práve cez Bejrút.

„Kozmopolitné hlavné mesto, ktoré bolo od čias antiky zmietané mnohými konfliktmi. Požehnané krásou, bohatstvom pamiatok, prosperujúce vďaka obchodu. Libanon sa usiluje nabrať bezpečný smer v problémovom regióne Blízkeho východu,“ písal William S. Ellis. Nepodarilo sa! Obdobia stability a nepokojov sa tu striedali už od vyhlásenia nezávislosti v roku 1943. Deľba moci medzi kresťanmi a moslimami bola aj v čase zdanlivej pohody v skutočnosti veľmi krehká. V roku 1975 sa preto začala zdĺhavá občianska vojna. Ulice Bejrú-

tu zasiahli silné pouličné boje a stopy luxusu čoraz viac zasypávali rozvaliny. Príslušníci „zlatej libanonskej generácie“ niesli naraz smutný prívlastok „deti vojny“. Športové autá na ulici Hamra vystriedali džípy militantov. Tak ako celá krajina, aj jej najväčšie mesto bolo rozdelené. Novinárske štáby prinášali šokujúce správy, napríklad o masakroch v táboroch palestínskych utečencov v západnom Bejrúte. Až dohoda z roku 1989 konflikt definitívne ukončila. Napätie však cítiť dodnes.

Krehký mier

Libanon sa znova snaží lákať turistov. Do Bejrútu sa vrátili kaviarne, značkové obchody s módou, galérie i nočný život. Ako poznamenala spisovateľka Soňa Bulbeck, zvykne sa hovoriť, že na jeho návštevu potrebujete dva dni a šesť nocí. Za závatných päťdesiat miliónov dolárov zrekonštruovali a znovuotvorili legendárne Libanonské kasíno. Mnohé budovy však stále chátrajú a rozpadávajú sa, iné architektonické skvosty zrovnali so zemou v rámci necitlivej povojnovej výstavby.

No a mier zostáva krehký. Bombový atentát na expremiéra Rafíka Harírího vo februári 2005, ktorý žiadal o stiahnutie sýrskych vojakoch z krajiny, ničivá explózia v bejrútskom prístave v auguste 2020 a následné protivládne protesty so stovkami zranených sú iba dva veľké incidenty, ktoré rezonovali na celom svete.

Obyvatelia mnohých miest Blízkeho východu s nostalgiou vnímajú to svoje obdobie „pred“ často aj nekriticky a s prílišnou dávkou spomienkového optimizmu. Teherán pred Iránskou revolúciou či Bagdad pod patronátom vládnej strany Baas. Starý Bejrút však v spomienkach Libanončanov vonia omamne sladko, asi ako mandarínky v záhradách dávno zvalených domov.

Američanka libanonského pôvodu Nayla Sleiman prispela do projektu, ktorý mapoval život v Libanone pred občianskou vojnou. Bejrút vnímala ako mesto blahobytu a mieru, zábavy a smiechu, nevysychajúcich zdrojov vychladenej koly. No čo bolo podľa nej ešte dôležitejšie, Libanončanky boli slobodné, asertívne, vo všetkom rovné s mužmi. Rodáčka z Bejrútu, novinárka Zina Hemady zase varuje pred ignorovaním politického, etnického či náboženského napätia, ktoré postupne rastie a napokon vždy praskne. Ako obrovská a smrtiaca bublina.

Závislá na umení

 Dagmar Gurová

Peggy Guggenheim bola patrónkou a priateľkou umelcov aj vášnivou zberateľkou ich diel, najmä z prvej polovice 20. storočia. Napriek vtedajším konvenciám sa odvážila žiť podľa seba – naplno a slobodne.

Do benátskeho Palazzo Venier dei Leoni väčšina návštevníkov vchádza bránou pripomínajúcou šperk. Začiatkom 60. rokov ju vytvorila americká sochárka a maliarka Claire Falkenstein, ktorá medzi kovové časti vpletla kusy farebného muránskeho skla. Nízky,

nedokončený palác z polovice 18. storočia zo strany od Canale Grande chráni kamenné levy. Nad všetkým tu bdie Mariniho Anjel mesta, socha jazdca na koni so zaklonenou hlavou a rozpaženými rukami. Svojou okázalou mužnosťou kedysi poburoval

podobne ako jeho majiteľka, zberateľka a patrónka umenia Peggy Guggenheim slobodomyseľným, bohémским životom.

Bieloskvúci palác, v ktorom prežila posledných tridsať rokov, zaplnila unikátnymi dielami najmä z prvej po-

lovice 20. storočia. Hneď vo vstupnej hale možno obdivovať veľkú pohyblivú sochu Alexandra Caldera. Pre Peggy zostrojil tiež strieborné čelo nad posteľ, tvorené harmonickou zmesou rastlín, hmyzu a vodného sveta.

Popri slávnych európskych umelcoch ako Picasso, Braque, Kandinsky či Mondrian tu má veľký priestor Američan Jackson Pollock, ktorého kariéru naštartovala práve Peggy. Jedna z miestností je venovaná aj prácam jej talentovanej dcéry Pegeen.

To všetko je doteraz prístupné verejnosti v múzeu Peggy Guggenheim Collection, pretože ku koncu života darovala palác aj so zbierkou nadácii svojho strýka Solomona Guggenheima. Spravila tak pod podmienkou, že žiadne dielo sa nepresunie inam.

Dosiahnuť nemožné

„Je mojím osudom, že sa pokúšam dosiahnuť nemožné. Fascinuje ma v hocijakej forme, zatiaľ čo unikám od všetkého, čo je v živote jednoduché,“ napísala vo svojej autobiografii Out of This Century.

Narodila sa do bohatej rodiny, no obaja jej starí otcovia začínali svoj americký sen ako chudobní prisťahovalci. Z jedného sa stal významný bankár, z druhého majiteľ baní. Po Guggenheimovcoch Peggy zdedila schopnosť správne odhadnúť to, čo raz bude hodnotné a cenné. Po excenrických Seligmanovcoch zas odvahu žiť podľa seba bez ohľadu na spoločenské normy.

Jej život výrazne poznačila predčasná smrť otca Benjamina, ktorý zomrel pri potopení Titanicu. Vo zväzujúcom spoločenskom živote, predpísanom pre majetnú dedičku, si nevedela nájsť miesto. Zmenilo sa to, keď začala na pohoršenie svojej rodiny pracovať v avantgardnom kníhkupectve. Tu prvýkrát stretla množstvo celebrit, spisovateľa a maliarov, medzi nimi aj svojho budúceho manžela.

Laurence Vail bol spisovateľ, maliar, sochár a kráľ parížskej bohémy. V čase, keď vzbudzoval rozruch už len tým, že nenosil klobúk, roztočil s Peggy búrlivý vzťah plný divokých večierkov, dramatických scén, pri ktorých lietalo všetko, čo mal poruke, ale aj zaujímavých zahraničných ciest a inšpiratívnych ľudí. Kým sa rozviedli, narodili sa im dve deti – Sindbad a Pegeen.

Po rozchode sa Peggy oslobodila od konvencií úplne a väčšinu vzťahov už nestvrdovala manželstvom. Začiatkom 30. rokov bola taká sloboďa pre ženy nepredstaviteľná. Peggy však celý život hľadala otcovskú postavu a partneri, najmä tí prví, mali na ňu obrovský vplyv. Ako napísala, riadili každý jej krok, každú myšlienku.

Sen o múzeu

Až po čase, keď nakrátko ostala sama, objavila, čo chce ona – otvoriť si galériu a obklopiť sa moderným umením, na ktorom, ako povedala, sa stala závislá. Tak v roku 1938 vznikla Guggenheim Jeune v Londýne. Popri iných jej s ňou pomáhal dlhoročný priateľ Marcel Duchamp, umelec experimentátor, ktorý prešiel od kubistických malieb cez readymades vrátane slávnej pisoárovej Fontány až k spolupráci s dadaistami a surrealismami.

Ako prvé vystavila kresby Jeana Cocteaua. Vo svojich pamätiach spomína, ako sa u neho v hoteli snažila dohodnúť podrobnosti, zatiaľ čo on ležal v posteli a fajčil ópium. Postupne začala kupovať jedno dielo z každej výstavy, aby nesklamala umelcov, keď sa jej nepodarilo nič z ich prác prediť.

Wassily Kandinsky mal u Peggy prvú samostatnú výstavu vo Veľkej Británii. Nasledoval surrealistický maliar Yves Tanguy aj skupinové výstavy dnes už preslávených sochárov, ako Brancusi, Jean Arp, Pevsner a Calder. Ich diela spočiatku nechceli pustiť cez hranicu ako umenie, len ako samostatné kusy bronzu, mramoru či dreva, za ktoré by bolo treba platiť veľké clo. V takýchto prípadoch mal posledné slovo riaditeľ Tate Gallery a ten rozhodol, že nejde o umenie. Peggy s pomocou svojich priateľov zalarmovala umeleckých kritikov, ktorí sa postavili na jej stranu. Vznikol obrovský škandál, nakoniec jej dali za pravdu. „A tak som urobila veľkú službu zahraničným umelcom a Angličku,“ okomentovala to vo svojich spomienkach.

Galéria mala veľmi dobré ohlasy, ale bola stratová. Peggy ju zavrela, aby namiesto nej vytvorila múzeum súčasného umenia, ktorého podpora jej dávala väčší zmysel. Jej smelé plány prekazila druhá svetová vojna.

Ešte predtým jej však Herbert Read, historik umenia, ktorý mal riadiť nové múzeum, spísal zásadné diela potrebné pre prvú výstavu. Tento zoznam, neskôr zrevidovaný Duchampom a Nelly van Doesburg, sa stal základom kolekcie Peggy Guggenheim.

Jeden obraz denne

Presťahovala sa do Paríža, kde sa riadila mottom „kúpiť jeden obraz denne“. Navštevovala umelcov v ich ateliéroch aj sprostredkovateľov a oni jej nosili diela na predaj ešte predtým, ako stihla vstať z postele. Práve vtedy kúpila veľa majstrovských kusov.

Ako sa vojna blížila k Parížu, potrebovala odtiaľ svoju zbierku dostať. Jednou z možností bolo uskladniť ju v podzemných priestoroch múzea Louvre na utajenom mieste na vidieku. Múzeum však Peggy odkázalo, že obrazy od Kleea, Kandinského, Mondriana, Ernsta, Picabia či Chirica sú príliš moderné a neoplatí sa ich zachraňovať. Peggy z Paríža odišla tri dni predtým, ako ho obsadili Nemci. Jej zbierka nakoniec doputovala do Spojených štátov, schovaná medzi posteľnou bielizňou a hrncami, označená ako predmety do domácnosti.

Po dlhých peripetiách sa v roku 1941 dostala do Ameriky aj ona s deťmi. So sebou zobrala bývalého manžela s jeho druhou manželkou a deťmi i budúceho manžela Maxa Ernsta.

Na otvorenie svojej novej galérie Art of This Century v New Yorku prišla s jednou náušnicou od Tanguyho a druhou od Caldera na znak, že nerobí rozdiely medzi surrealizmom a abstraktným umením. Na katalógu spolupracovala s Andréom Bretonom, obálku robil Max Ernst.

Moderná bola nielen v tom, čo vystavovala, ale aj akým spôsobom to robila. Architekt Frederick Kiesler pre ňu vytvoril novátorské výstavné priestory. Galéria mala vlnité drevené steny. Z nich trčali otočné bežboľové páľky, na ktorých boli upevnené nezarámované obrazy. V inej miestnosti obrazy viseli v priestore, na lankách upravených do trojuholníkových konštrukcií.

Kiesler vymyslel výsuvný panel na obrazy, ktorý zároveň slúžil ako ich úložný priestor, a stoličky, ktoré sa dali využiť na sedem rôznych spôsobov, napríklad ako podstavce pre exponáty, stoly alebo hojdacie kreslá.

Diela Paula Kleea si návštevníci prezerali na pohyblivom kolese, ktoré sa automaticky rozkrútilo, keď prekročili lúč svetla. Reprodukcie diel Marcela Duchampa mohli sledovať cez otvor v stene.

Peggy popri svojej kolekcii spočiatku vystavovala najmä európske diela. Postupne však dávala čoraz väčší priestor mladým, vtedy ešte málo známym americkým umelcom. K jej objavom, ktorým spravila samostatné výstavy, patrili Pollock, Motherwell, Bazioties či Rothko. Dôležité boli jej výstavy venované výlučne ženským autorkám aj samostatné výstavy, napríklad pre Irene Rice Pereira a Janet Sobel. Galéria sa stala centrom nového štýlu – abstraktného expresionizmu. Peggy umelcom dávala priestor, povzbudzovala ich v experimentovaní a tiež finančne.

V paláci s levmi

Po skončení vojny a rozvode s Maxom Ernstom galériu zavrela a vrátila sa do Európy. V Benátkach najskôr predstavila svoju kolekciu na Bienále. Čoskoro na to získala palác s kamennými levmi a usadila sa tam natrvalo. Podporovala miestnych umelcov a svoj dom plný moderného umenia otvorila pre verejnosť. Začala výstavou sochárskych prác v záhrade, no ľudí pustila aj do najosobnejších zákutí paláca. Jeden z jej hostí podchvíľou zabúdal, že v záhrade je výstava, a opakovane sa medzi návštevníkmi ocital v pyžame. Iný sa zamkol v izbe, aby sa ich zbavil aspoň počas siesty. Zriedka používaný zámok sa však zasekol a z izby ho musel prísť vyslobodiť zámočník.

Peggy Guggenheim žila turbulentné časy, osobne aj historicky. Vďaka svojej energii a vášni pre umenie dokázala ustáť sklamanie a tragické straty. Fotografie z posledných rokov ukazujú bielovlasú pani, ktorá pózuje v divokých slnečných okuliaroch, oddychuje na streche paláca obklopená psíkmi alebo sa preváža po benátskych kanáloch vo svojej gondole, ozdobenej vyrezávanými levmi. Prekvapivá a nespútaná do poslednej chvíle.

Foto: Photo Archivio Cameraphoto Epoche. Solomon R. Guggenheim Foundation, Venice, Gift, Cassa di Risparmio di Venezia, 2005.

Paríž vôneí a kníh

Jana Čavojská

Peter Župník, Jana Čavojská

Andrea Puková objavuje kaviarenské romance mesta svetiel a jeho literárny život. Lebo skutočný Parížan vraj nechodí do múzeí, ale do kaviarní.

Do Paríža prišla prvýkrát, keď mala dvadsať. S priateľom výtvarníkom, jeho kamaráti mali nádherný byt pri Luxemburskej záhrade. O meste vtedy nič nevedeli. Cestovali tam z Bratislavy autobusom asi dvadsať hodín. Keď sa potom Andrea Puková prvýkrát viezla metrom, na jednej z nadzemných staníc nastúpil harmonikár – a s ním vošla neuveriteľná vôňa Paríža.

Ako teda vonia?

Trochu sladko a trochu po ružiach. Po niekoľkých rokoch som tú vôňu prestala cítiť. Asi som si na ňu zvykla. Dlho som ju hľadala po malých parfumériách. Našla som všeličo. Úžasnú vôňu Talianska, vôňu kostola, vôňu paradajok. No nie vôňu Paríža. Rozprávali sme sa o tom s kamarátkou Martou Šimeč-

kovou. Býva v Bratislave neďaleko DIMITROVKY. Až v Paríži ako mladá slečna zistila, že mesto môže aj voňať.

Mali ste už predtým blízko k Francúzsku?

Vyrastala som s ním. Mama chodila na francúzske gymnázium v Nitre. Učili ich mníšky vo veľkých klobúkoch, absolventky Sorbonny, spolu prekládali francúzske knihy a čítali zakázanú literatúru. V roku 1950, predtým, ako to gymnázium zatvorili, sa mama ako francúzštinárka dostala do Paríža. Bývala v kláštore Dcéř křesťanskéř lásky. Mal nádhernú záhradu Catherine Labouré, ktorú neskôr sestry darovali mestu a dnes je verejne prístupná. Mama sa potom už do Paríža nikdy nevrátila. Ja som sa tam vracala aj za

ňu. To mesto však milovala a naučila ho milovať aj mňa. Jedna kapitola z poslednej knihy je venovaná práve záhrade Catherine Labouré. Mám pocit, že mamín svet je tam odložený niekde na lavičke. Veď mi Paríž darovala.

Vracali ste sa tam niekoľkokrát do roka, istý čas ste žili medzi Parížom a Bratislavou. Čo vás na ňom najviac očarilo?

Je veľmi veľký. Rada chodím pešo. Eiffelova veža sa zdá byť blízko Notre-Dame, no v skutočnosti je to veľmi ďaleko. Bolí to tie nohy v lodičkách. Páčia sa mi parížske verejné priestory. A to, že všade za oknami majú ľudia veľké knižnice. Úžasné boli prvé kníhkupectvá. Niektoré z nich už neexistujú. Predtým som si nemyslela,

že by v Paríži mohlo niečo legendárne zaniknúť. Že len na Slovensku sa môže stať, že si človek niečo obľúbi, má to rád, vráti sa po dvoch rokoch, a to miesto už neexistuje. Páčili sa mi aj parky. Parížania žijú v parkoch a kaviarňach. Majú radi verejný priestor. Deň začínajú v kaviarni a naobedovať sa bežne idú do parku.

Paríž ste spoznávali sama alebo s priateľmi?

Cez literatúru. Parížania hovoria, že to je najlepší bedeker. Akoby každému arrondissementu patrilo aspoň jeden vlastný román: Belleville by dnes nebol tým, čím je, bez kníh Daniela Penaca, zatiaľ čo Montparnassu a jeho brasseries niečo z ich pôvodu chýba, lebo ich Françoise Saganová vo svojich historkách nezvečnila. Niektoré vznikli neskôr a museli si počkať na nových spisovateľov. A na Montmartri sa prechádza Philippe Delerm, pošepne mi aj, kde nájsť najlepšiu cibuľovú polievku, a napovie, pre ktoré uličky a kaviarne si mám túto štvrť zamilovať, len treba chvíľku počkať – kým odídu turisti. Julian Barnes ma zaviedol na druhú stranu tohto kopca. A napokon, ak by nebolo Yanna Martela, netušila by som, že Piscine Molitor sú najúžasnejšie kúpele celého civilizovaného sveta. Akoby sme mohli nevnímať fantóm Molièra v uliciach okolo Palais-Royal? A záhrady Palais-Royal bez Colette?

Keď ste nachádzali miesta spojené s literatúrou a históriou, boli to radostné chvíle, alebo aj sklamanie, ak už nejaké z nich neexistovalo alebo bolo zmenené na nepoznanie?

Občas prišlo sklamanie. Chcela som ísť napríklad po stopách spisovateľa Georgea Pereca. Niekoľkokrát do roka navštevoval rôzne miesta v Paríži a zapisoval si, ako sa menia. Išla som na ulicu, kde sa narodil. No nebola tam. Všetko bolo nanovo zastavané, časť z nej sa zmenila na Parc de Belleville. Hľadala som jeho rodný dom a nenašla som ani len spomienku.

Do mnohých metropol ťahá ľudí história. Žije Paríž v minulosti? Alebo si vytvára aj nové príbehy?

Nemyslím si, že je zakliesnený v histórii. Samozrejme, pre turistov je veľmi lákavá. Ale tak ako chodili po stopách Dana Browna, chodia teraz po stopách Emily v Paríži. Vždy sa nadechnú niečím novým. Francúzski spiso-

vatelia s mestom naozaj žijú. O nábreviach a kráľovských záhradách písala Colette a píšú o nich aj dnešní autori.

Sú súčasní spisovatelia bohémí? Stále žijú v kaviarňach ako kedysi ich predchodcovia?

Neviem, či ešte existuje putovanie mestom a bohémsky život. Iste. Asi som už stará. Mnohí slávni bohémí – ako Frédéric Beigbeder – odišli na vidiek. Ale Café de Flore je stále miesto, kde sa stretávajú intelektuáli. Stretávajú sa však aj na Montmartri či v Marais.

Takže z Café de Flore turisti ešte Parížanov nevytlačili?

Jasné, že tam sedia aj Japonky s kabelkami Louis Vuitton, ktorý má butik hneď vedľa, v priestoroch, kde bolo predtým legendárne kníhkupectvo La Hune. Takže áno, sú tam aj turisti, ale to neznamená, že sa tam nestretávajú miestni. Vídavame tam spisovateľov aj filozofov. Keď ideme do Paríža s Martou Šimečkovou, je úplne samozrejmé, že s Jacquesom Rupnikom sa stretne v Café de Flore. Má univerzitu hneď za rohom a my bývame neďaleko.

Ako najradšej trávite dni v Paríži?

Keď zatvorili La Hune, trošku mi to zlomilo srdce. Zo Saint-Germain som odišla a našla som si svoje miesto v jedenástom okrese. Ten nie je veľmi turistický. Ale nakoniec aj Montmartre večer stíchne, keď turisti odídu do svojich hotelov na predmestiach. Rada zostávam nejaký čas na jednom mieste. Skúmam ho. Celý deň sedím v kaviarni a sledujem, ako žijú ľudia. Páči sa mi samozrejmosť. Ako mliekar odnaproti donesie ráno do kaviarne mlieko a dostane za to kávu. Napoludnie prinesie syrár do reštaurácie syry a dostane za to obed. To je obyčajný život Parížanov.

Kedy vám napadlo napísať prvú knihu?

Môj nemecký kolega Thierry Chervel číta každé ráno všetky nemecké noviny a na svoju webovú stránku z nich vyberal to najlepšie. Volá sa Perlentaucher, čosi ako lovec perál. Takto ponúka ten najdôležitejší obsah ďalej. Aj ja som mala veľa príbehov. Napadlo mi, že vyberiem perly z literatúry, dám ich dokopy a pridám k nim pocity, aké som na miestach z tých príbehov mala.

Tak ste si povedali, že urobíte knihu príbehov?

Knihu literárnych príbehov v štýle bedekra.

Písali ste ju v parížskych kaviarňach?

Bolo to v roku 2008, začali predávať prvý tenučký laptop. Kúpila som si ho a bola som hrdá, ako si ho otvorím v kaviarni v Paríži. No bola som tam na smiech. Oni písali plniacimi perami do blokov. Dopadla som ako tie japonské turistky s kabelkami Louis Vuitton. Parížanka by si takú nikdy nekúpila. Hneď za rohom má totiž parížskeho výrobcu ekologických kabeliek, ktorému veľmi záleží na tom, aby boli dobré. Ak chceme ukázať Parížu, že na to máme, dopadneme ako japonské turistky.

Takže ste potom aj vy písali rukou? Alebo len doma?

Písala som v hoteli. O svojich pozorovaniach som si robila poznámky. Zamiešala sa mi do nich fantázia. Takže všetko mohlo byť trochu inak, než ako som to nakoniec opísala. Ale nostalgiu mám v krvi.

Rukopis ste vraj už mali úplne hotový, keď sa k projektu pripojil fotograf Peter Župník.

Keď som začala chodiť do Paríža, obdivovala som prvé Petrove parížske fotografie. Robil ich na film a domalovával pastelovými farbami. Raz som mu zavolala. Mal tri malé deti, nemohol odísť z domu, tak ma pozval k nim. Zostali sme v kontakte, chodila som na jeho výstavy a dúfam, že sme sa stali priateľmi. Raz sme sa stretli v Paríži na káve a navrhla som mu: „Urobme knihu o Paríži, rukopis mám už vymyslený, hľadám vhodné ilustrácie.“ Súhlasil, s tým, že si vezme digitálny fotoaparát a bude sa na to mesto dívať úplne inak než doteraz. Takže sme chodili po mojich miestach. Peter chcel spoznať ich príbehy, ale aj tak si vytvoril vlastné. Kniha Zaľúbení do Paríža je nielen o príbehu mojich spisovateľov, ale aj o Petrovom príbehu.

Koľko času ste potom potrebovali na dokončenie Zaľúbených do Paríža?

S Petrom sme chodili po meste nejaké dva – tri roky. Nie som profesionálna spisovateľka. Trvá mi veľmi dlho, kým niečo pustím z rúk. Kniha vyšla v roku

2014. Potom sme išli do Paríža s výtvarníčkou Luckou Tallovou a povedali sme si, že ďalšiu knihu urobíme spolu. Odvtedy ju píšem. Ilustrácie Lucka už dávno dodala. Je to asi najmilší človek, akého poznám. Nikdy mi nevyčíta: „Andrejka, preboha, kde už je ten text?“ Tvári sa, že všetko má svoj čas.

S Petrom ste chodili po kaviarňach a všade ste sa pýtali, či vám dovoľia fotografovať?

A všade nám povedali, že je to zakázané. Ale Peter je veľmi šarmantný. Väčšinou sa mu podarilo presvedčiť čašníkov. Urobil nádherné fotky. Ja som si sadla do kútika so svojou kávou a on fotil.

Skutočne je v parížskych kaviarňach zakázané fotiť?

V kaviarňach aj v reštauráciách. Vraj odvtedy, ako nejaký minister tvrdil manželke, že je na služobnej ceste, a v novinách vyšla fotka z niektorej z kaviarní, na ktorej bol v pozadí s milenkou v družnom dvorení. Parížania sú známi tým, že od piatej do siedmej popoludní, cestou domov z práce, sa odohráva ich milostný život.

Odohráva sa dôležitá časť života Francúzov skutočne v kaviarňach a reštauráciách, tak ako to poznáme z kníh a filmov?

Áno. Píšem o tom v druhej knihe. Francúzi vyberane varili pre svojich kráľov. O Márii Antoinette je známe, že milovala lahodné jedlo a zákusky. Po francúzskej revolúcii zostali kuchári bez práce. A bežný ľud chcel ochutnať, čo jedli králi. Tak si kuchári otvorili vlastné podniky. Vznikli najlegendárnejšie parížske reštaurácie a kaviarne. Niektoré existujú dodnes. V Paríži sa hovorí, že tamojšia kaviareň Procope je najstaršia na svete. Dodnes v nej majú napríklad Napoleonov klobúk. Nechal ho tam, keď nemal čím zaplatiť. Ale najstaršia na svete je vraj nejaká kaviareň v Belehrade.

Po vydaní knihy ste chodili po Paríži s obavami, či sa miesta, ktoré opisujete, medzitým nezmenili?

Prvý šok som zažila v Café de Flore. Píšem o zadymenej kaviarni, no už dávno sa tam nesmie fajčiť. Úplne mi uniklo, ako všetci chodia s cigaretou na ulicu. Alebo pred desiatimi rokmi by neexistovalo, že by si Francúz nedal k obedu pohárik vína. Ten bol súčasťou menu. Dnes to už tak nie je. Ľudia si pokojne dajú nealko. Svet ide ďalej a víno sa už toľko nepije. Aj chute sa menia. Čoraz viac cítim nostalgiu. Návrat k tradičným jedlám, ako sú jaternice, kapusta, pórík s horčicou, bravčové líčka, konfitovaná kačka.

Je pravda, že Parížania odmietajú hovoriť po anglicky?

Nie že by nechceli, ale nevedia. Moje jediné príjemné zistenie bolo, že niekto hovorí po anglicky rovnako zle ako ja, hoci sa angličtinu učí celý život. Francúzština je silný jazyk, takže nie sú až tak veľmi nútení hovoriť po anglicky.

A sú trošičku namyslení?

Samozrejme. Hoci spisovatelia, o ktorých píšem a ktorí sedia v Café de Flore, zo šiesteho okresu nepochádzajú. Mnohí nepochádzajú ani z Paríža, a mnohí ani len z Francúzska, ale z bývalých francúzskych kolónií. Nevieam, kto je vlastne v skutočnosti Parížan. Obyvateľ Paríža? Ten, kto Paríž miluje? Parížania sú na svoje mesto hrdí, sú hrdí na verejné priestory a snažia sa ich uchrániť. Záhrady tu boli vždy rovnako pre šľachtu ako pre ľudí bez domova. Nevieam si predstaviť, že by sa po Schönbrunnskom parku so Sisi prechádzal nejaký tulák. V Paríži to bola úplná samozrejmosť. Ľudí bez domova nevyháňajú z parkov ani z nábrežia pri Seine. Správajú sa k nim veľmi slušne.

Čo bolo skôr? Inšpiratívne mesto, ktoré pritiahlo umelcov? Alebo umelci, ktorí urobili z Paríža inšpiratívne mesto?

Najskôr bola sloboda. A potom tie kaviarne a bary, ktoré spolu s umelcami

stvorili Paríž. Nevieam, či to stále platí. No Paríž má veľmi vyhranený vkus. Peter raz nafotil veľmi peknú sériu magického lesa, ale farebne, na digitál. Prišiel ju ukázať svojej galeristke, ktorá sídli v šiestom okrese v úplnom centre mesta, v jednej z najznámejších uličiek, vedúcej k Seine a Notre-Dame. Pozrela si tie fotky a povedala: „Pekné, Peter, odložte si to do rodinného albumu.“ Lucka Tallová je tam populárna práve svojou čiernobielosťou. Multikultúrny farebný Paríž má rád to čiernobiele a sivé. Lucka sa preň zrejme narodila.

A ako sa narodil nápad na druhú knihu o Paríži?

Robila som rozhovor o prvej knihe a Monika Kompaníková sa ma opýtala, prečo som tam nedala komisára Maigreta. Prišla som domov, začala som listovať v Simeonových knihách a pýtala som sa: „Dopekla, prečo som ho tam nedala?“ Potom vychádzali nové knihy, v nich boli nové miesta. Mala som aj pocit, že sa musím ešte vrátiť do maminej záhrady, že som jej to dlžná.

Pracovali ste s Luckou Tallovou podobne ako s Petrom?

Lucka má pri Paríži tetu a tiež ho veľmi dobre pozná. No byť tam s ňou je najrozkošnejšie, čo sa vám môže pripádať. Aspoň pre mňa. Tvári sa veľmi vďačne, keď pre ňu objavím nejaké

úžasné miesto, hoci ho, samozrejme, už dávno pozná. No nikdy to neprezradí. Paríž sme si spolu veľmi užívali. Boli to úplne iné prechádzky ako s Petrom. Lucka je bohémka a labužníčka. Rada si sadne do kaviarne, na večeru, na zákusok. Peter ako otec rodiny si nemôže tak užívať, lebo Café de Flore je drahá. Víno tam stojí toľko ako jeho džínsová bunda. S ním sme si vždy dali jednu kávu alebo jeden pohár vína a potom sme sedeli niekde v parku.

Druhá kniha je sprievodcom turistickými miestami?

Viac-menej, ale sú tam aj známe miesta. Napríklad nákupné centrum Bon Marché. Bol to prvý obchodný dom v Paríži a daroval ženám slobodu. Dovtedy mohli buď privítať manželových hostí doma, alebo ísť niekam s manželom. Neexistovalo miesto, kam by žena mohla ísť sama, a neexistovali ani ženské toalety. Prvé boli práve v tom obchodnom dome.

Navštevujú niektoré turisticky známe miesta aj Parížania? Napríklad Moulin Rouge?

Z tej štvrti sa stáva niečo ako hipsterská štvrť. Ale stále je tam niekoľko čarovných miest. Napríklad Musée de la Vie Romantique, ktoré má jednu z najkrajších záhrad v Paríži. Alebo Studio 28, jedno z najlepších parížskych kín, lustre

preň navrhol Jean Cocteau. A sú tam jedny z najlepších parížskych reštaurácií, ktoré majú takmer ľudové ceny. Dlho som bývala oproti Moulin Rouge, tak som sa celému Montmartru v prvej knihe snažila vyhnúť. Teraz som sa tam vrátila. Na Montmartre, do všetkých jeho uličiek a na druhú stranu kopca, za baziliku Sacré Coeur, kde bola dlhé roky jedna z najúžasnejších parížskych kaviarní. Au Rêve, Sen. Jacques Brel na jej terase napísal pieseň Ne me quitte pas. Jeho milienka Suzanne Gabrielo bývala oproti a on od stola videl rovno na jej byt. Hneď nato ju opustil, bol totiž ženatý. Sen viedla od detstva Elyette, kaviareň zdedila, keď jej zomreli rodičia a od mesta dostala výnimku, aby mohla pokračovať. Bohužiaľ, covid a všetko okolo neho spôsobilo, že kaviareň je dnes zatvorená.

Parížan by si teda nešiel pozrieť tanečnice kankánu? Je to vyslovene turistická záležitosť?

Jeanne Moreau má v jednom zo svojich posledných filmov hlášku: „Parížan nechodí do múzea, ale do kaviarne.“ Myslím, že je to tak trochu aj s kabaretom. Ale možno sa mýlim, nikdy som tam nebola, tak ako som nikdy nebola na Eiffelovke a nevidela som Monu Lisu. To neznamená, že nechodím do múzeí a galérií. Chodím, samozrejme. Ale radšej mám tie kaviarne a záhrady. A to platí aj pre Parížanov.

Ľudí, ktorí si našli bývanie v blízkom okolí. Otvorená je aj návštevníkom. Okrem workshopov a výstav tu majú k dispozícii tanečnú sálu, výstavné priestory aj kinosálu. Organizuje sa tu letný festival a obrovské podujatie Fabrika na sny. Miestne komunity aj samotné mesto Paríž vidia význam celej kolónie. Aj preto je v ich záujme, aby umelci odtiaľto neodišli a budovu nepredali developerom.

Projekty zo zásuviek

Takýto koncept označujú ako miesto sociálnych a spoločenských inovácií, spojených s novým životným štýlom. Umenie má dôležité miesto v živote samotného Paríža. Aj preto ho mesto tak podporuje. Umelecká kolónia nie je len o individuálnej práci za dverami ateliéru. Na prízemí a v spoločných miestnostiach robia výstavy, workshopy, predstavenia a koncerty pre širokú verejnosť.

Alexandra Arango je v Le 6B takmer od začiatku. Pochádza z Kolumbie, študovala doma, v Paríži i v San Franciscu. „Vo Francúzsku som našla všetko potrebné na tvorbu. Moje maľby síce cestujú po celom svete, ale tu som doma. Tieto, napríklad, sa vrátili z výstavy v Japonsku,“ hovorí mladá vizuálna umelkyňa a opatrne vyťahuje zabalené diela. Jej maľby nekončia len v rámoch, spolupodieľala sa aj na veľkých freskách, ktoré zdobia priestory pod mostami či múry v meste. Iniciatíva vzišla zo strany mesta. Cieľom bolo osviežiť ulice. Umenie totiž dokáže formovať myslenie ľudí pozitívnym spôsobom. Preto sa ním Parížania tak radi obklopujú.

Ateliéry ako Le 6B dávajú umelcom bez veľkého príjmu príležitosť získať v meste drahých nájmov dostupné priestory na tvorbu. Zároveň ich ťahá z izolácie do komunity rovnako zmýšľajúcich a cítiacich ľudí. V ateliéroch na prvý pohľad vidieť, že podporného a tímového ducha sa podarilo naštartovať dokonale.

Štvrť Saint Denis má štatisticky najväčšiu populáciu prisťahovalcov aj najväčšiu mieru chudoby v celej krajine. Organizujú tu veľa aktivít s cieľom zapojiť znevýhodnených obyvateľov. Úrady dúfajú, že s umelcami, ktorí sa sem postupne sťahujú, si štvrť vylepší svoju povest a pritiahne aj Parížanov. To môže následne priniesť aj viac investícií, a tým pádom lepší život pre všetkých.

ný Bernard Chatain. Je skoro ráno a pred cestou do Le 6B sedíme v jeho obľúbenej malej kaviarni na rohu ulice v centre Paríža, kde býva. Spoločne absolvujeme jeho každodenný rituál. Preso s croissantom. Potom nasadneme do malého Peugeotu a ideme ešte skontrolovať jednu stavbu. Odtiaľ konečne do výtvarného ateliéru v Le 6B na predmestí, v štvrti Saint Denis. Bernard je architekt, ale pred rokom si splnil sen o vlastnom mieste na maľovanie.

„Poď, ukážem ti to tu.“ A už ma vedie k Jeanovi. U neho to vonia drevom a lakom. Ako jediný v celej budove vyrába husle. Drevo chodíva nakupovať do Talianska, ale keď mu hovorím, odkiaľ som, hneď mi ukazuje dosku: „Pozri, toto mám od vás. Je to výborné javorové drevo, budú z neho krásne husle.“ Rád si chodí vyberať drevo sám. Vďaka nemu majú každé husle vlastnú dušu. Vzápätí berie do rúk nástroje a pokračuje v práci.

V Le 6B sa za každými dverami odohráva iný príbeh. Počas mojej intenzívnej dvojdnovej návštevy som nazrela do viacerých ateliérov. Sophie Schenck experimentuje s objektmi v priestore. Práve robí duté gule, do ktorých vchádza hudba, a snaží sa v nich napodobniť zvuk ako z mušle. Ani po niekoľkých pokusoch nie je spokojná, a tak si na pomoc zavolá výtvarníka Joachima z vedľajšieho ateliéru.

Tento priestor je inšpiratívny. Spojil rôznych kreatívnych ľudí. Členovia komunity spolupracujú. Vznikajú projekty, ktoré by inak zostali v zásuvkách. Počas takmer pätnástich rokov existencie sa budova aj s umelcami stali neodmysliteľnou časťou mestskej štvrte. Pritiahli sem nových

ktorá mala pritiahnuť čo najviac ľudí do neatraktívnej štvrte.

Nabíjač energiou

„Pre mňa je to toto miesto ako nabíjač energiou. Toľko mladých ľudí je okolo mňa! Kam sa pozrieš, každý niečo tvorí,“ spokojne sa na mňa usmieva vyše sedemdesiatroč-

ziskovými organizáciami. Všetci spoločne vytvorili rozmanité ateliéry a vznikla nová komunita.

Na šiestich poschodiach a sedemtisícich metroch štvorcových je viac ako dvesto ateliérov. Priestor tu dýcha tvorivosťou. Práve v Paríži je veľká koncentrácia slobodných umelcov a mesto dáva možnosť tvoriť. Umelecká kolónia vznikla ako myšlienka,

V Paríži ľudia radi žijú umením. Namiesto developerom dalo mesto budovu umelcom. Dnes tu fungujú ateliéry a zohratá komunita umelcov.

V starej opustenej priemyselnej budove medzi Seinou a kanálom Saint-Denis v Paríži vznikla na začiatku milénia jedinečná kolónia Le 6B. Do prázdnych priestorov sa začali sťahovať umelci, architekti, filmári, remeselníci, výtvarníci, hudobníci, grafici, herci a dokonca aj sociálni pracovníci. Profesionálni umelci zdieľajú priestor s amatérmi aj s ne-

Mária Múhl

Fabrika na sny

NOTA BENE

3 2023

Fenomén

32

NOTA BENE

3 2023

Fenomén

33

NOTA BENE

3 2023

Pútnik

34

NOTA BENE

3 2023

Pútnik

35

Na vlastné nohy

 Jana Čavojská

Vo Švajčiarsku Afriky žije väčšina ľudí z dolára na deň. Je to krajina čaju, kávy, prekvapení a malých zázrakov.

Colettin dom zničila počas obdobia dažďov voda. Musí si prenajímať dve chatrné miestnosti v ošarpanej budove neďaleko. Má tam akurát matrac na spanie, rohož a nízky stolík s detskou stoličkou. Pre Igette Flower. Šesťročnú vnučku, o ktorú sa okrem vlastných detí stará. Je to dcéra jej syna. Odišiel do Kene za lepšou prácou a životom, no nedarí sa mu tam dobre a s mamou takmer nie sú v kontakte. Mama Igette Flower dievčatko opustila, keď malo tri roky. Narodilo

sa totiž s mentálnym a telesným postihnutím. Napriek tomu sa takmer neustále smeje. Aj keď jej dnes nie je dobre, má teplotu a doma nemajú ani omrvinku jedla.

Prebýja sa

V Cyangu v Rwande sa v budove katolíckej farnosti Mashyuza vedľa kostola stretávajú raz mesačne rodičia detí, ako je Igette Flower. Navzájom sa vyrozprávajú, vyžalujú, podržia

v ťažkých chvíľach, v tých veselých sa zas spolu dokážu radovať. Narodenie dieťaťa so znevýhodnením tu stále považujú za zlé znamenie. Možno si to rodičia zaslúžili nejakým hriechom z minulosti... Časť príbuzných a susedov sa otočí chrbtom. Preto je kontakt s ľuďmi s podobným osudom taký dôležitý.

Tieto stretnutia však nie sú len o rozhovoroch. Stopäťdesiat rodín s chorým dieťaťom dostáva aj reálnu pomoc. Okrem liečby, terapií, operácií

a rehabilitačných pomôcok pre deti môžu rodiny získať aj zvieratá alebo peniaze na prenájom pozemku na sadenie poľnohospodárskych plodín. Colette beží k ceste a od stromu odvažuje dve kozy, ktoré jej takto darovali, aby mala aspoň mlieko. Dokážu sa napáť aj na biednej, zoschnutej vegetácii a kríkoch v chudobnej štvrti. Potom ukazuje malú záhradku. Prácu nemá. Dve z jej detí chodia ešte do školy a musí ich každý deň nakrmiť. Plus muža, pripútaného kvôli chorobe na lôžko. A starať sa o Igette Flower. Osud Colette veľa šťastia nenadelil. No ľutovať sa a plakať nemá význam. Colette sa prebýja životom a stretnutia s rodičmi iných chorých detí jej dodávajú silu ísť ďalej.

Pomoc pre deti

Program podpory detí so znevýhodnením má na starosti Bosco. Mladý muž bol tri roky v seminári. Napokon sa rozhodol nevstúpiť do

kňazského povolania. No pracuje pre diecézu. „Zisťujem možnosti liečby pre deti, vybavujem rodičom návštevy nemocníc a špecialistov, umiestňujem ich na rehabilitácie, sprevádzam na vyšetrenia, preplácam cestovné a ďalšie náklady,“ vypočítava. Rodiny majú šťastie v nešťastí. Vďaka podpore zo zahraničia môžu ich deti nielen dostať nevyhnutnú liečbu, ale aj napredovať.

Pred zhromaždenie postupne vystupujú mamy, otcovia a staré mamy a opisujú, ako ich deťom pomohli. Je tu dievčatko, ktoré vďaka trojmesačnému pobytu v rehabilitačnom centre začalo chodiť. Chlapček, ktorému operovali oko a bude vidieť. Dieťa, ktorému pomohli s hydrocefalom. Ďalšie sa naučilo samostatne jesť. Niektoré deti dostali možnosť vzdelávať sa v špeciálnej škole. Vstane jedna zo žien a rozpráva, že mala štyridsať rokov gynekologické problémy a bolesti. Jej a ďalším ženám s rovnakou diagnózou sa podarilo

zaplatiť operácie. Po rokoch bolesti ustúpili a ony môžu znovu žiť normálne. Malé radosti a malé víťazstvá. Dievčatko, ktoré sa narodilo s čudnými výrastkami a jeho tvárička vyzerá, akoby malo tri nosy, pôjde tiež čoskoro na operáciu. Raz ročne prichádza do Kigali špecialista zo zahraničia a operuje podobné prípady.

Na chrbtoch

Rodičia nám chcú ukázať, ako žijú. Matky a otcovia si deti, ktoré nie sú schopné chôdze, priväzujú na cestu domov na chrbát. Aj tínedžerov, ktorí vážia takmer toľko ako ich rodičia. Iná možnosť nie je. Potom kráčajú do svojich chudobných štvrtí s ošumelými domčekmi. V rovníkovej Afrike sa žije na ulici. Susedia spolu oddychujú v tieni a čakajú, kým pominie popoludňajšia horúčava. Otrhané, ale veselé deti nadšene bežia okolo nás, cudzincov – „muzungu“, a tešia sa z našej návštevy. Trhovníci ponúka-

jú svoj skromný tovar a pomedzi to všetko sa motajú sliepky a kozy.

Príbytky týchto ľudí sú jednoduché, hoci nie všetci sú takí šialene chudobní ako Colette. Budovy stoja okolo vnútorných dvorčekov, spoločných pre viacero domácností. Susedia si navzájom pomáhajú, susedka napríklad ochotne stráži mentálne postihnutého chlapčeka, hrá sa a smeje sa s ním. Takéto spoločenstvo susedov zároveň zdieľa vonkajšiu latrínu a kúpeľňu, teda malú miestnosť bez strechy, v ktorej sa umývajú vedierkom. Aj kuchyne sú vonku. Varí sa na ohni. Dovnútra ľudia v tomto horúcom podnebí chodia vlastne iba spať a skryť sa pred dažďom.

Diecéza v Cyangugu nezahála. V Rwande je bežné, že diecézy majú vlastné podnikanie. V Cyangugu napríklad spracúvajú ryžu. Rwanda má šťastie na príjemnú klímu a úrodnú pôdu. Dará sa tu čaju a káve, banánom a ďalšiemu ovociu, a dôležitou plodinou je aj ryža. Údolím sa tiahnu ryžové políčka, ktoré na niekoľko mesiacov v roku zaplavuje voda. Na poliach a v to-

várni pracuje veľa ľudí z okolia. Napriek dobrým podmienkam pre poľnohospodárstvo žije väčšina Rwandanov z dolára na deň. Rwanda je pritom akýmsi Švajčiarskom Afriky. Nielen preto, že má hory, jazerá a peknú prírodu. Veci tu skrátka fungujú oveľa lepšie než u susedov. Vláda tu zakázala používanie plastových vreciek. Krajina je čistá. Hlavné cesty sú relatívne dobré a rýchlosť na nich je na väčšine úsekov pre osobné autá obmedzená na 50 kilometrov za hodinu. Jej dodržiavanie vynucujú početnými radarmi a rozdávaním pokút. Má to logický dôvod: ľudia stále chodia hlavne pešo, na bicykloch a motorkách. Po širokých krajniciach neustále kráčajú chodci a vezú sa cyklisti. Vďaka päťdesiatke sa stáva menej dopravných nehôd. Rwanda má zároveň jednu z najmladších populácií na svete. Priemerný vek obyvateľstva je dvadsať rokov.

Kúsok radosti

Rodiny s chorými deťmi by si ich liečbu samé nemohli zaplatiť. „Ope-

rácie stoja priemerne stotisíc rwandských frankov, ale veľmi závisí od toho, čo presne sa operuje,“ vysvetľuje Bosco. V prepočte to je takmer deväťdesiat eur. Pomôcť môžu aj darcovia zo Slovenska. V období pôstu pred Veľkou nocou zbiera Slovenská katolícka charita príspevky na pomoc ľuďom v rozvojových krajinách v kampani Pôstna krabička. Počas šesťtyždňového predveľkonočného pôstu sa veriaci vzdávajú časti svojho pohodlia. Môže to byť čokoľvek. Obľúbená káva, alkohol, večera v reštaurácii, kino. Ušetrenými peniazmi môžu prispieť do krabičky a pomôcť tak deťom, ako je Igette Flower.

Ideme ešte navštíviť malé rehabilitačné centrum. Má k dispozícii dvadsať postelí pre dvadsať malých pacientov a ich mamy. Ženy nás vítajú spevom a tancom; nech je akokoľvek ťažko, ľudia v tejto časti sveta chcú takto spoločne prežiť aspoň kúsok radosti. No tu na radosť majú aj dôvod. Rehabilitačné pobyty trvajú tri mesiace a dieťa väčšinou prichádza na dve kolá, dokopy absolvuje pol roka intenzívnych cvičení a výsledky sa väčšinou dostavia. Rodičia postupne posielajú pred nás svoje deti. Tie, ktoré predtým nechodili, sa stavajú na nôžky a samé alebo s oporou robia kostrbaté kroky. Rehabilitačné sestry a bratia sa usmievajú, ostatné mamy tlieskajú.

„Ak rodičia doma s dieťaťom pocitovo cvičia tak, ako ich to tu naučíme, deti robia veľké pokroky,“ hovorí jedna zo sestier. V krajine ako Rwanda znamená stáť na nohách samostatnosť. Možnosť v dospelosti pracovať, zarobiť aspoň ten jeden dolár na deň a uživiť sa. Nádej, že dieťa bude samostatné a nebude odkázané na starostlivosť rodičov a súrodencov.

- 1 (str. 34) Colette s vnučkou Igette Flower.
- 2 (str. 35) Chlapček s problémami s chôdzou sa pokúša o pár krokov.
- 3 (str. 35) Malí pacienti v rehabilitačnom centre v Cyangugu.
- 4 (str. 35) Dievčatko s výrastkami na tvári pôjde na operáciu.
- 5 (str. 35) Nie všetky rehabilitácie sú príjemné, no posúvajú deti dopredu.
- 6 Mama kŕmi chlapčeka s hydrocefalom.
- 7 Do rehabilitačného centra prichádzajú deti s matkami na tri mesiace.

Daniel Pastirčák

Bohéma a diktátori

Boli sedemdesiate roky. Na umeleckej priemyslovke sme tvorili malú skupinu. Čítali sme poéziu a snívali, že budeme umelci. Kde sa dalo, narúšali sme poriadok socialistickej školy. Riaditeľ i iné zodpovedné osoby nám nadávali do bohémov. Pre nás to bol kompliment. Usporiadali sme výstavu. Zapečatili ju tajní: označili ju za protištátnu.

Dielka, ktoré sme vystavovali, sa však neangažovali za žiadne politické idey. Podnecovala nás prostá láska k umeniu. Ešte sme nestratili žiadnu z ilúzií mladosti, ešte sa nás nedotkol cynizmus, vec umenia sme brali smrteľne vážne. Čítali sme so zatajeným dychom manifesty avantgárd dvadsiateho storočia. Podmanila si nás ich slobodomyselnosť, odvaha prekračovať zaužívané hranice. Umenie totiž každého, kto sa mu naozaj oddá, podnecuje k slobode.

Angažovali sme sa proti totalite. No angažovali sme sa práve tým, že sme odmietli byť angažovaní. Angažovali sme sa v mene vzbury proti povinnej angažovanosti, tá bola celému umeleckému svetu vnucovaná politickou mocou. Filozof Paul Ricouer napísal: *Pravdivé umenie je v zhode so svojou najulastejšou motiváciou angažované práve vtedy, keď angažované byť nechce, vtedy, keď pristúpi na predpoklad, že princíp nového začlenenia do celku civilizácie samo nepozná.* Azda preto je skutočné umenie každou diktatúrou vnímané s podozrením. Bohéma je nepriateľom totality. Preto Hitler zrušil Bauhaus, Chagallove obrazy páliili nacisti v Mannheime a komunisti uvážnili umenie v socialistickom realizme.

Zuzana Uličianska

Radujte sa, ak viete

Bohéma? Myslíte tú paleolitickú kultúru? Kedy ste naposledy stretli niekoho zábavného, priameho, štedrého, talentovaného a milujúceho, ako si predstavujeme bohémov? Poslednú ranu z milosti nasadili tomuto konceptu zdieľané účty za konzumáciu. Mal si voďu s bublinkami či bez?

Nie, že by to mali nekonvenční ľudia niekedy ľahké, končili vo väzeniach pre dlžníkov či ako poburováci mravnosti. Snívalo sa mi, že som zomrel a večeral s mŕtvymi – napísal Oscar Wild jednému priateľovi. Určite si bol zabávačom spoločnosti – dostalo sa mu odpovede.

Alkoholik pije, lebo stratil zmysel života, náš idealizovaný bohém preto, že ho vášnivo hľadá a nechce sa prispôbiť konvenčne mysliacej a často aj myliacej sa väčšine.

Nedávno sa literárna obec rozlúčila s profesorom, ktorého štátna bezpečnosť sledovala pod krycím menom „Bohém“. Nemyslím si, že ešte niekto niekedy dostane toľko „neakademickej“ slobody, akej sa tešil on. Jeho semináre sa odohrávali v podzemných priestoroch s vypojenými hlásičmi požiarov kvôli jeho nadmernému fajčeniu. Každý si pamätal na prvé stretnutie s ním, ale málokto už to, ako sa z neho v noci dostal domov. Napriek tomu – či práve preto – sa ho ťažko dalo predbehnúť v jeho argumentácii. Je to totiž tak: alebo upratujete, alebo rozmýšľate. V príhovore na jeho pohrebe sa pripomenulo, že sa zvykol lúčiť slovami: „Enjoy your life, if you can.“ Niečo ako „užívaj si život, ak vieš“, prípadne „kým môžeš“. Sám veľmi presne vedel, čo znamená to „ak“ či „kým“. Možno nás práve starnutie má naučiť jemne bohémskej radosti zo života.

Len obyčajný život, a predsa...

 Zuzana Mojžišová

... výnimočný, lebo každý život je výnimočný, hoci je aj celkom obyčajný. Niektoré svokry sú v ňom ako svokry z jedovatých vtipov, no niektoré zas nie. Niekedy sa uzavrie priskoro, a inokedy nie a nie skončiť. Krásne rodičovstvo vie byť občas príserne hnusné. Vzťahy sú raz hore, raz dole; nevznikajú, keď by mohli; zanikajú, aj keby nemuseli; trvajú, ale sú plné deštrukcie. Alebo lásky. Niekoľko budúcnosť zničí, iného povýši, niekoho zničí aj jeho vlastná minulosť. V jednej spálni sa v noci spí, v druhej sa chtiac-nechtiac bdie. Pamäť, čo odľotí včerajšok, ako sa sluší a patrí, teda presne, verzus pamäť fabulátorka. Niečo je čierne, niečo je biele, niečo asi aj farebné, všetko to plynie od svitu do mrku, od zrodu ku skonu.

„Spomínam si na svojho otca, tvojho deda, vieš... Stál v ovocnom sade, kde práve kvitli pestré kvety v tráve. Držal v ruke nejaké biele kvietky, natáhoval ku mne rameno a ukazovákom druhej ruky ma vábil k sebe. Usmieval sa, aj ja som sa smiala, prestala som ukladať na seba kamienky na záhradnej cestičke a začala som utekať... Potom sa zjavila na okraji chodníka mama. Potkla ma! Premyslene a zámerne! Spadla som a z nosa mi tiekla krv.

Ale! Hádám by ti mama naschvál nepodstrčila nohu! Čo ty vieš?! Čo ty vieš, aká bola moja mama! Ale áno, možno mi nepodstrčila nohu,“ napísala Jana Bodnárová vo svojej najnovšej knihe Patchwork v bielej, ktorá vyšla vo vydavateľstve Aspekt s príťažlivými a zároveň znepokojivými ilustráciami výtvarníčky Evy Moflárovej. Rámec príbehu je prostý: po mnohomesačnej pandémie pred Vianocami ulice aspoň trochu ožijú, dá sa vypíť si za pohár vareného vína s priateľmi, nadýchnuť sa prítomnosti iných ľudí a potom, cestou domov, vypustiť spomienky z ohrady na líku, nech sa pasú. A veruže sa pasú, sprvoti pozvoľne, potom začnú človeka hrýzť, žuvať a zožierať čoraz nepríjemnejšie. Pani Ota mala rodičov, mala muža, mala svokrovcov, mala kolegov, mala deti... A teraz? Má? Nemá? Dá sa dekou zošitou z malých útržkov látky vôbec prikrýť? Musí sa dať.

Jana Bodnárová, poetka, prozaička, dramatička, je aj v Patchworku v bielej svoja – noblesná, jemná, presná, slobodná vo vyjadrovaní a snovaní rozprávania, vracajúca sa k témam ženskosti, materstva, strát a nádeje. „Stále a stále ten patchwork spomienok.“ V ojedinelom prevedení.

NOTA BENE

3 2023

Portrét

38

Život s výhládom

Dagmar Gurová

Mária Mühl

Marian bol jedným z prvých predajcov NOTA BENE, potom roky pracoval. Keď sa mu zhoršilo zdravie, časopis ho opäť podržal. S našou podporou teraz získal podnájom, v ktorom môže žiť dôstojne a nezávisle.

Z balkóna Marianovho podnájmu obdivujeme výhľad na Bratislavu. Na jednej strane mierne kopčeky, oproti sa belie hrad, na druhej strane Dunaj. „Odtiaľto môžete krásne sledovať novoročný ohňostroj,“ osloví nás susedka odvedľa, ktorá si tiež vyšla na vzduch. „Veď som ho aj sledoval,“ odpovie Marian, ktorý sa sem nastahoval tesne pred koncom minulého roka.

Jednoizbový mestský byt získal cez projekt, na ktorom bratislavský magistrát spolupracuje aj s našou organizáciou Proti prúdu. „Prihlásil som sa a vybrali ma. Hneď, ako som byt po prvýkrát videl, okamžite som súhlasil s prenájmom,“ hovorí. Nájomnú zmluvu má podpísanú na dva roky a môže si ju prednostne predĺžiť.

Peripetie

Naposledy býval v byte pred dvadsiatimi rokmi. Odstahoval sa po rozpade rodiny, ktorý na neho ťažko dolahol. „Bol som dezorientovaný. Nevedel som, čo so sebou,“ spomína. Býval na internátoch a v ubytovniach. Po vážnej chorobe prišiel o prácu a nedokázal si platiť už ani takéto núdzové bývanie. Ostal na ulici a z toho šoku sa jeho problémy ešte stupňovali.

Časom sa však pozviechal tak, ako by to v jeho situácii zvládol málokto. Stal sa jedným z prvých predajcov NOTA BENE a neskôr si našiel prácu. Z niekdajšieho vývojára v automobilovom priemysle sa prešaltoval na zručného stavbára.

Robil vodu, elektrinu, tesárske práce a mnohé ďalšie.

Kolegovia si cenili jeho precíznu robotu a volali ho, aj keď sa popri majstrovaní musel čoraz častejšie podopierať chodítkom. „Spolupracoval som s nimi až do minulého roka. Koľko-toľko som ešte porobil. Aj guľáš som navaril,“ usmieva sa. Keď už nevládal pracovať tak často, aby sa tým uživil, znova si začal privyrábať predajom časopisu.

Od stanu k bytu

Zdravie sa mu ďalej zhoršovalo a jeho najväčšou výzvou sa stalo získať bývanie, v ktorom by mohol žiť dôstojne a samostatne. Keď po dvadsiatich rokoch musel odísť z ubytov-

ne, mal problém nájsť inú. Ubytovne nechcu prijímať ľudí vo vyššom veku alebo v zlom zdravotnom stave. Nie sú určené ani vybavené na to, aby sa o niekoho starali. Marianovu situáciu ešte zhoršila pandémia, počas ktorej bolo obzvlášť ťažké zarábať si predajom pouličného časopisu. Päť mesiacov mu pomáhal náš príspevok na bývanie, no bolo mu nepríjemné dostávať niečo navyše. O ďalší už preto nepožiadaval a presťahoval sa do stanu.

Naši kolegovia z poradenského tímu s ním hľadali riešenie. Pomohli mu vybaviť invalidný dôchodok. Prebrali s ním možnosť bývania v domove sociálnych služieb, ale Marian si chcel udržať nezávislosť. Na čas ho prichýlili priatelia, ktorí žili na ubytovni. „Dohodli sme sa, že do určitého dátumu odídeme. A práve v ten deň mi na magistráte priklepili tento byt. Vyšlo to na chlp presne,“ hovorí. „Byt je bezbariérový. Mestskou dopravou sa odtiaľto ľahko dostanem všade, kam potrebujem,“ vyratúva ďalšie výhody.

Šetrný k životu

Na ubytovni žil dlho v izbe s ďalšími štyrmi ľuďmi. Teraz sa teší z ticha a súkromia, no ešte stále si

zvyká. „Naozaj doma sa tu budem cítiť až vtedy, keď si všetko zariadim podľa svojho gusta, keď budem mať obrázky na stenách a kvetiny. Na balkóne chcem pestovať aj paradajky a papriky.“

Marian dočasne platí iba časť nájomného. Peniaze, ktoré takto ušetrí, používa na vybavenie bytu. „Začínam úplne odznova. Musel som si kúpiť základné veci ako riad, posteľnú bielizeň či náhradný paplón. Teraz plánujem kúpiť malý kompostér, aby nič nevyšlo nazmar.“

Šetrný prístup k životu pochytil od starých rodičov. „U nich sa nič nehádzalo do smetí. Šupky spracovali zvieratá, popol sa použil ako hnojivo do záhrady. Ani ja nemám rád odpad. Snažím sa ho znížiť na minimum a všetko dôkladne triedim.“

Záleží mu na prírode. Verí, že aj ten najmenší tvor si zaslúži život. Tak ako modlivka, ktorú zachránil z chodníka pred obchodom.

Aby bolo dobre

Dnes sa dostane do prírody len tam, kam ho odvezie autobus. „Keď mám dobrý deň, prejdem aj pol kilometra. Veľa tiež závisí od počasia. Najlepšie sa cítim v chlade.“

Marianov byt je otočený smerom

na východ, takže je svetlý, ale nie prehriaty. „Je to ideálne,“ pochvaľuje si. Nadmieru slnka v letných dňoch mu pomôže znížiť nový záves, ktorý mu onedlho prídu nainštalovať naši kolegovia.

Pravidelne ho navštevujú aj sociálne pracovníčky z nášho programu Bývanie NOTA BENE. „To je moja socializácia. Dáme si čajík, rozprávame sa o všetkom možnom. Minule sme spomínali na film Návrat do budúcnosti.“ Popri tom vybavujú všetko, čo Marian potrebuje, napríklad prihlasovanie energií alebo podklady k trvalému pobytu.

Ďalšia dávka rozhovorov ho pravidelne čaká na predajnom mieste pred nemocnicou Ružinov. „Ľudia sa so mnou radi rozprávajú. Niektorí sa čudujú, že popri všetkom, čo riešim, sa dokážem usmievať. Nie je to ľahké, ale viem sa s tým vyrovnávať. Myslím si, že mnohí sú na tom ešte horšie ako ja a nevzdávajú sa.“

K vyrovnanosti mu veľmi pomohlo nové bývanie. „Opadla zo mňa ťarcha neistoty. Nemusím premýšľať, v akej ubytovni budem. Či nepadne kvôli cenám, či ju nezavrú a nebudem musieť hľadať zase inú,“ opisuje. Teraz môže všetky sily sústrediť na svoje zdravie a na to, „aby bolo dobre“.

NOTA BENE

3 2023

Portrét

39

Doma len na dovolenke

 Lucia Bucheňová Alan Hyža

Tešila sa na dieťa, tehotenstvo bolo úplne v poriadku, bola pripravená, že bábätko zmení zabehaný režim, ale že sa jej život zmení tak radikálne, to si nepredstavovala ani v najčernejšom sne. Julka a Dean. Mama a syn. Ona má dvadsaťdeväť, on tri.

Hneď po narodení Deanka bilo do očí jeho extrémne väčšie bruško. Lekári si mysleli, že sa z neho chirurgicky podarí odstrániť, čo tam nepatrí, a bude fajn. Nie. „Dlho sa nevedelo na nič prísť, až keď mal takmer dva a pol roka, zistilo sa, že jeho telo neprodukuje proteín.“ Ten posúva hladké svaly. Laicky vysvetlené, malému Deanovi sa črievka nehýbu, respektíve len občas, ale potom sparalyzujú. Nefunguje vyprázdňovanie, stolica sa v čreve tlačí hore. „Strašné, často je to v štádiu, že ju vyvracká, hrozí otrava organizmu,“ povie Julka. Ide o neliečiteľnú, doživotnú diagnózu.

Julka to ako mladá mama musela prijať. Rýchlo pochopila, že prepadať depresii, úzkosti či lútosti nie je dobrá cesta. „Musíš sa so všetkým zmieriť. Jasné, že na začiatku sa to zdá nepredstaviteľné, neveríš si, že sa budeš vedieť o dieťa starať, máš strach z neznáma. Ale to posledné, čo tvoje dieťa potrebuje, je mať nablízku uplakanú mamu. Musela som sa čo najskôr otriasť a tešiť sa zo života. Lebo Dean je pre mňa veľký dar.“

Malý chlapec má najčastejšie oblečené pyžamko. Väčšinu času totiž spinká na nemocničnej posteli, väčšinu času je totiž doma tam, v nemocnici. Aj teraz. Do špitála prišli začiatkom novembra, dnes je polka februára a Deanko nebol doma ani minútu. Julka pár nocí vo svojom byte prespala len preto, lebo na ÁRO rodič byť nemôže. „Doobeda aj poobede som za ním letela na povolené dvojhodinové návštevy. V noci som trpla, čo s malým je. Nie, doma nemám žiadne kvety, kto by ich polieval,“ usmeje sa statočná mama.

Dean má za sebou päť operácií, tá novembrová trvala šesť a pol hodiny. „Na Kramáre sme prišli tak ako vždy, sme už totiž zvyknutí.“ Deankovi prestala odchádzať stolica, tentokrát to bolo však vážnejšie, musel po nôž. Vybrali mu aj množstvo zrastov na čreve. „Hneď som vedela, že Vianoce budú nemocničné.“ Za tri roky sa naučili nič si neplánovať. Ráno je dobre, ale či tak bude aj poobede, večer, v noci – to je vo hviezdach. O to viac sa tešia z každého dňa, ktorý strávia spolu a doma. „Tak ako si bežný človek párkrát v roku dopraje výlety, ja so synom ideme domov. Spinkať v našom jednoizbáku je pre nás tá najkrajšia dovolenka.“

Dean nikdy neprotestuje, neplače, je to veselé, usmiate dieťa. Rád sa hrá s bábikou, ktorú môže kŕmiť, ale dôležité sú aj autička. Je zvedavý a spoločenský, nakúka cez sklo do susedných izieb, akí noví pacienti tam sú. Z nemocničnej izby vychádza málo. „Je stále napojený na infúzie, takže sa môžeme pohnúť len tak, ako nás kábel pustí. Keď je náhodou odpojený, jasné, že sa pošpacírujeme po chodbe, Dean vie do nemoty sledovať rybičky v akváriu, ktoré je najväčším magnetom pre choré detičky. Párkrát bol aj v herni, ale každé dieťa je tu preto, lebo je choré, takže ostať sa tam hrať s rizikom, že sa naňho nalepí ešte čosi ďalšie, to nechceme,“ opisuje Julka.

S otcom Deanka sa rozišli. Vzťah príliš fungovať ani nemohol, on robil v zahraničí a ona bola so synom v nemocnici, často aj vtedy, keď na pár dní prišiel domov. Po rozchode sú vzťahy a komunikácia medzi rodičmi lepšie, výživné platí, a keď sa dá, tak je otec aj so synom. Julke pomáha mama a sestra. Dlhodobé nemocničné pobyty však osobný kontakt znemožňujú. Aj teraz funguje bez návštev. Stále ešte nie je na klasickej izbe, pretože mu pred dvoma týždňami museli vyoperovať žlčník. „Zistili mu zápal, tak ho radšej dali von. Zotavuje sa úžasne.“ Dean v troch rokoch povie síce len zopár slov, rozpráva však očami, mimikou, celým telom, šteboce, smeje sa. Julka priznáva, že prídu aj návaly hnevu, vtedy ho počuť široko-ďaleko. Je pripravená, že môže prísť aj k novej diagnóze. Už sa skloňuje autizmus. „Môže aj nemusí to byť. Oneskorenie reči môže byť spôsobené dlhými narkózami. Stále je nádej, že sa mu jazyk rozviaže.“

Ona svoj osobný život nerieši. Na prvom mieste je syn, bude mu nablízku. Kedy bola naposledy vonku? „Minulý týždeň som bola u svojho lekára. Alebo keď vybehnem do potravín, sú to ale mega rýchle nákupy. Alebo keď Deanko spinká, vyjdem len tak pred nemocnicu.“ Do šiestich rokov ju čaká predĺžená rodičovská, potom sa stane mamou opatrovateľkou. Pohľad do budúcnosti veľké nádeje nedáva. Dean bude mať celý život vývody, možno bude len na parenterálnej výžive. Na nej funguje aj v nemocnici. Keď je lepšie, po malilinkých množstvách skúšajú nutridrinky, a keď sa podarí spať sto mililitrov, pustia ich domov. Pomaličky môže skúšať bežnú stravu, lenže Deanovi to nejde. Z kukuričných chrumiek si trochu odhryzne a stačilo. Nie je naučený jesť.

Julkin príjem je s rodinnými prídavkami 413 eur. Plus výživné. Tvrdí, že žijú ako bežná chudobnejšia rodina. Je šťastná? Julka bez váhania s úsmevom odpovie: „Určite nie som nešťastná.“

Časopis NOTA BENE poskytuje priestor OZ Medzi nami, aby pomohlo sociálne slabším rodinám a rodinám s postihnutým členom. Ide o ľudí, ktorí sa nie vlastnou vinou ocitli v ťažkej situácii. Možno sa nájde niekto, koho príbeh Julky a Deanka osloví. Aj váš príspevok im pomôže zlepšiť situáciu, Julka by z neho platila nájomné. Ďakujeme!

Číslo účtu: 4040218205/3100 (Primabanka). IBAN: SK85 3100 0000 0040 4021 8205, SWIFT: LUBA SKBX. Pripíšte poznámku – Dean.

Uverejňované príbehy nie sú príbehmi predajcov NOTA BENE a prípadné otázky, prosím, adresujte OZ Medzi nami.

NOTA BENE

3 2023

Medzi nami

40

NOTA BENE

3 2023

Medzi nami

41

Život v nemocnici lepšie znáša Dean. Nepýta sa, kedy už pôjdu domov, doma je tam, kde je mama.

autor: Pavol Surovec	poodierali, oškreli	skóre	citoslovce povzdychu	lyže (angl.)		dotieravý hmyz	hranica (lek.)	Ludolfovo číslo		jednotka dĺžky	ostrov v Indonézii	mimovoľný záškľb	filmový mimo- zemšťan	zvrtné zámeno
nenáročná obilnina					úder nohou				bývalá číselná lotéria					
					základná číslovka									
1. časť tajničky									vybraná spoločnosť					
									vôkol					
Lesná správa (skr.)			ženské meno					opuchlina (čes.)					časť stromu	bratranec Dávidov
			umelecké úvahy											
odporovacia spojka				citoslovce somára			st. plošná mera						duša u st. Egyptanov	
				teba			velikán						sibírsky veľkok	
honor					otlačavá časť motora								povrchová baňa	
					kód letiska Lesotho								smrteľná choroba	
ideálny (nem.)						udieral, mlátiť				peňažná sústava				
						končatina				popevok				
živočišný tuk				2. časť tajničky										
prezývka Eisenhowera				riečka v Poľsku					papagáj					

„Celý život čakáme na neobyčajného človeka, namiesto toho by sme mali premeniť na neobyčajných [...].“ — Hans Urs von Balthasar

Vylúštenie z minulého čísla: „Krásni mladí ľudia sú náhodami prírody, ale krásni starí [ľudia sú umeleckými dielami].“ — Eleanor Roosevelt

Kódex predajcu

1. Predajca nosí preukaz so svojim registračným číslom a fotografiou pri predaji na viditeľnom mieste.
2. Predajca predáva časopisy označené číslom zhodným s registračným číslom uvedeným na preukaze.
3. Predajca predáva časopisy na určenom predajnom mieste uvedenom na jeho preukaze.
4. Predajca predáva časopisy za oficiálnu cenu uvedenú na titulnej strane časopisu.
5. Predajca predáva časopisy spôsobom, ktorý neobťažuje okoloidúcich (je triezvy, čistý, upravený, slušný).
6. Predajca sa zdržuje na predajnom mieste bez detí do 16 rokov.
7. Predajca aktívne pracuje na zlepšení svojej sociálnej situácie a riadi sa pokynmi sociálneho pracovníka.
8. Predajca v Bratislave je povinný nosiť aj oficiálnu vestu s logom NOTA BENE. Začiatočník vestu nemá, iba špeciálny preukaz platný v daný mesiac.

Kódex kupujúceho

zostavil predajca NOTA BENE Peter Patrónsky

1. Preverte si preukaz predajcu, na ktorom je uvedený registračné číslo, fotka.
2. Kúpajte časopisy označené číslom zhodným s registračným číslom uvedenom na preukaze predajcu.
3. Predajcu si starostlivo vyberte.
4. Neplaťte viac, ako je uvedené na časopise, pokiaľ sa tak sami nerozhodnete.
5. Zoberte si svoj zaplatený časopis.
6. Časopis po prečítaní darujte alebo znehodnoťte tak, aby sa nedal znova predáť.

AKO NÁS MÔŽETE PODPORIŤ?

MOŽNOSTÍ JE VEĽA.

1. DARUJTE NÁM 2%.

2. Inzerujte u nás v časopise NOTA BENE, ktorý číta takmer 60 000 čitateľov mesačne.

3. Podporte nás finančným príspevkom na účet IBAN: SK21 1100 0000 0026 6347 5014.

4. Podporte naše aktivity cez našu darcovskú stránku www.pomahatjelahke.sk. Aj na malom dare záleží.

♥ ĎAKUJEME
#kazdapodporasarata

- Pouličný časopis NOTA BENE začal vychádzať v septembri 2001. Vydáva ho občianske združenie Proti prúdu ako svoj hlavný projekt na pomoc ľuďom, ktorí sa ocitli bez domova alebo im hrozí strata ubytovania z finančných dôvodov. Cieľom je aktivizovať ľudí bez domova, pomôcť im získať sebačútu, dôstojný príjem, pracovné návyky a sociálne kontakty. Úlohou NOTA BENE je tiež kampaň na pomoc ľuďom bez domova.

- Predajca časopisu musí byť registrovaný v OZ Proti prúdu alebo partnerskej organizácii mimo Bratislavu. Pri registrácii dostane 3 kusy časopisov zdarma, všetky ostatné si kupuje za 1,20 € a predáva za plnú sumu

2,40 €. Je povinný nosiť preukaz, v Bratislave aj oficiálnu vestu a dodržiavať kódex predajcu (pozri str. 42). Ak zistíte, že niektorý predajca porušuje pravidlá, prosím informujte nás alebo partnerskú organizáciu.

- OZ Proti prúdu v rámci integračného projektu NOTA BENE poskytuje predajcom ďalšie služby: základné a špecializované sociálne poradenstvo, pomoc pri uplatňovaní práv a právom chránených záujmov, podporu streetworkera na predajnom mieste, právne poradenstvo partnerskej advokátskej kancelárie, tréningy, skupinové stretnutia a workshopy, prístup do kupónového motivačného sociálneho obchodu, príspevky na

lieky, internet, PC a telefón zadarmo pre vybavovanie práce, bývanie a úradných záležitostí, úschovu peňazí a úradných listín a možnosť využívať korešpondenčnú adresu o. z. na zasielanie osobnej pošty.

- OZ Proti prúdu od roku 2001 realizuje pilotné projekty v oblasti riešenia bezdomovectva, iniciuje systematické a legislatívne zmeny na národnej úrovni, vydáva knihy z pera ľudí bez domova, organizuje odborné konferencie a vydáva odborné publikácie. Je členom siete pouličných časopisov INSP, organizácie FEANTSA a Slovenskej siete proti chudobe. Viac na www.notabene.sk.

PROTIPRÚDU: Štatutárne zástupkyne: riaditeľka Nina Beňová 0908434826 a šéfredaktorka Sandra Pazman Tordová 0905143651. Personalistika: Hana Hochel 0905440764. PR, inzercia: Andrea Kocianová 0908292359. **Program NOTA BENE:** Terénny tím podpory predajcov: koordinátor Peter Kadlečík 0907733388, Peter Kováč 0908229830, Róbert Olejár 0917526158, Zuzana Butkovská 0905952471, Michaela Kukučka 0908293233. Sociálni pracovníci: koordinátorka Belinda Fulierová 0911654411, Erik Kapsdorfer 0905440946, Lucia Frimmelová 0905440878, Zuzana Olšinová 0915985640. **Program BÝVANIE NOTA BENE:** koordinátor Ivan Lorenc 0908 062 194, Barbora Žiaranová 0905595520, Rebeka Káplóczká 0908268034, Mária Teleky 0905440887, Hana Mária Kirchner 0905956231. Sociálna nájomná agentúra: Petra Groschová 0905812175. **Program ADVOKÁCIA:** Nina Beňová 0908434826. Emaily: meno.priezvisko@notabene.sk **Redakcia:** Zástupkyňa šéfredaktorky, editorka: Jana Čavojská, Redaktorka: Dagmar Gurová 0917337235, Grafický dizajn: Pavol Čejka, Jazyková korektúra: Miroslava K. Valová.

Mesačník NOTA BENE, 21. ročník, 3/2023. **Vydavateľ:** OZ Proti prúdu, Karpatská 10, 811 01 Bratislava, 02/5262 5962, www.notabene.sk. **IČO:** 360 68 781, **IČ DPH:** SK2021585731, **číslo účtu:** 266 34 750 14/ 1100 Tatrabanka, **IBAN:** SK 21 1100 0000 0026 6347 5014, **BIC (SWIFT):** TATRSKBX. **Registrácia** na MV SR dňa 20. 3. 2001, číslo spisu: VVS/1-900/90-17945, na MK SR pod číslom EV 3665/09 ISS N 1335-9169.

Organizácie zabezpečujúce realizáciu integračného projektu NOTA BENE na Slovensku: **BRATISLAVA** (od roku 2001): O. z. Proti prúdu, vydavateľ NOTA BENE, Karpatská 10, 811 01 Bratislava, 02/5262 5962, poradcovia@notabene.sk, www.notabene.sk, **BANSKÁ BYSTRICA** (2003): Sociálno-charitatívne centrum Ivana Sedibu, prevádzkovateľ: Územný spolok SČK, Pod Úrpínom 6, 974 01 Banská Bystrica, Kleniarová Hana, 0907 403 123, socialne.redcross@gmail.com, **BARDEJOV** (2017): Centrum sociálnych služieb, Toplianska 9A, 085 01 Bardejov, Mgr. Martin Jutka, 0901 713 903, jutka.martin@gmail.com **ČADCA** (2006): Dom charity sv. Gianny, prevádzkovateľ: DCH Žilina, Kukučínová 4, 022 01 Čadca, Katarína Melicháčová, 0918 874 839, 041/432 40 88, dchgianna.ca@gmail.com, **HLOHOVEC** (2009): O. z. Pokoj a dobro, Pribinova 51, 900 28 Hlohovec, Viera Vávrová viera.vavrova@dzu.sk, 033/742 3827, **HOLIČ** (2009): Azylový dom Emauzy, J. Čabelku 3, 908 51 Holíč, Hana Šafránková, 034 668 3110, emaury.holic@gmail.com, Mestský úrad Liptovský Mikuláš, Štúrova 1989/41, 031 42 Liptovský Mikuláš, Mgr. Veronika Bániková, 044 556 5324, veronika.banikova@mikulas.sk, **MALACKY** (2006): Azylové centrum Betánia, prevádzkovateľ: N. o. Krížovatky, Ludovíta Fullu 16, 901 01 Malacký, Viera Hujíková, 034 772 2457, centrumbetania@gmail.com, www.krizovatky.eu, **NITRA** (2003): Dom charity sv. Rafaela, prevádzkovateľ: DCH Nitra, Štúrova 57, 949 01 Nitra, Andrea Rončková, 0907 451 771, 037 652 30 28, rafael.charita@gmail.com, www.charitanitra.sk, **NOVÉ ZÁMKY** (2022): Mestský úrad Nové Zámky, Hlavné námestie 10, 940 02 Nové Zámky, Mgr. Karina Bodáková 0905 900 573, **PIEŠŤANY** (2005): ZSS Domum, Bodona 55, 921 01 Piešťany, Eva Papšová, 0915 400 577, 033/ 772 7687, domum@piestany.sk, **POPRAD** (2005): ZSS pre občanov bez prístrešia, Levočská 4051/55, 058 01 Poprad, Erika Mižigárová, 0910 890 254, 052/772 4209, erika.mizigarova@msupoprad.sk, **PREŠOV** (2017): Komunitné centrum Rómsky inštitút, n.o., K Satrej Tehelni 5/A, 080 01 Prešov, Mgr. Peter Németh, 0905 740 096, komunitneri@gmail.com, **SVIDNÍK** (2016): Spoločnosť priateľov detí, mládeže a rodín Svidník, Dlhá 505/9, 089 01 Svidník, Mgr. Marek Fek, 0917 673 107, 0907 405 632, fekmarek@azet.sk, **TRENČÍN** (2016): ISKRA Trenčín, Dolný Šianec 1, 911 01 Trenčín, Pavol Juríček, 0948 343 163, pavol.juricek123@gmail.com **TRNAVA** (2006): ADCH Trnava, Hlavná 43, 917 01 Trnava, Patrik Bellay, 0940 601 716, patrik.bellay@charitatt.sk, **VRANOV NAD TOPLŔOU** (2009): Charitný dom pre mládež, prevádzkovateľ ADCH Košice, Lúčna 812, 093 01 Vranov nad Topľou, 0903 982 906, 057/443 1578, chd.vranov@charita-ke.sk, **ŽILINA** (2003): Dom charity sv. Vincenta, Bratislavská 423/27, 010 01 Žilina, Mgr. Gabriela Huliáková, 0918 314 197, 041/724 4795, dchvincent.za@gmail.com

DARUJTE NÁM 2%

STAŇTE SA SÚČASŤOU
GENERÁCIE,
KTORÁ CHCE
UKONČIŤ
BEZDOMOVECTVO

NOTA BENE

Údaje o prijímateľovi OZ Proti prúdu a popis ako postupovať nájdete na www.notabene.sk/dve-percenta.